

IZVJEŠTAJ: Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori

Izveštaj je izradio tim HRA u saradnji s advokatom Bogdanom Ivaniševićem, stručnjakom za međunarodno humanitarno pravo i advokatom u kancelariji *BDK Advokati / Attorneys at Law*, u Beogradu. Bogdan Ivanišević je radio kao konsultant za *Međunarodni centar za tranzicionu pravdu – International Centre for Transitional Justice* (2006-2011) i kao istraživač u organizaciji *Human Rights Watch* (1999-2006). Urednica izveštaja je mr Tea Gorjanc-Prelević, izvršna direktorka HRA.

Izveštaj je objavljen zahvaljujući finansijskoj podršci Fondacije za otvoreno društvo (*Open Society Foundations*) kroz program Ljudska prava i upravljanje (*Human Rights & Governance Grants Program*).

Podgorica, maj 2013.

SADRŽAJ

Pravna regulativa i nadležni pravosudni organi.....	3
<i>Pravna regulativa</i>	<i>3</i>
<i>Nadležni pravosudni organi.....</i>	<i>4</i>
Pregled suđenja za ratne zločine i zaključci.....	5
<i>Transparentnost pravosudnih organa – dostupnost informacija o suđenjima za ratne zločine</i>	<i>8</i>
<i>Određivanje pritvora okrivljenima</i>	<i>8</i>
<i>Slučaj Dubrovnik.....</i>	<i>8</i>
Predmet „Morinj“	11
Predmet „Bukovica“	16
Predmet „Deportacija“	22
Predmet „Kaluđerski laz“	29

Pravna regulativa i nadležni pravosudni organi

Pravna regulativa

Crnu Goru obavezuju sve konvencije međunarodnog humanitarnog prava koje su obavezivale i Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ) i Saveznu Republiku Jugoslaviju (SRJ), kao i državnu zajednicu Srbija i Crna Gora.¹ Odredbe iz ovih konvencija su i prije izbijanja oružanih sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije u znatnoj mjeri bile unijete u zakone SFRJ i SRJ u vidu krivičnih djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, itd.

U cilju potpunog ispunjavanja obaveza iz ratifikovanih konvencija, Krivični zakonik (KZ) Crne Gore je dopunjen 2003. godine² krivičnim djelima Zločin protiv čovječnosti (čl. 427) i Nepreduzimanje mjera za sprječavanje vršenja krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (čl. 440). Odredbom ovog člana 440, tzv. komandna odgovornost je propisana kao posebno krivično djelo.

Međutim, i **komandna odgovornost i zabrana zločina protiv čovječnosti su bili dio unutrašnjeg pravnog poretka i za vrijeme oružanih sukoba devedesetih godina, na osnovu ratifikovanih međunarodnih ugovora (komandna odgovornost) i međunarodnog običajnog prava (komandna odgovornost i zločini protiv čovječnosti)**. Primjenjivost međunarodnog krivičnog prava na navedeni način izričito je propisana pravilom, sadržanim u članu 15, stav 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima³ i članu 7, stav 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima,⁴ da se ne smatra kršenjem principa *nulla crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* suđenje ili kažnjavanje osobe koja je kriva za činjenje ili nečinjenje, ako su te radnje ili propuštanja u vrijeme izvršenja bila krivična djela *prema opštim pravnim načelima priznatim kod civilizovanih naroda*, tj. *opštim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica*.

Po tom osnovu, Viši sud u Bijelom Polju je 2010. godine sudio po optužnici za zločin protiv čovječnosti u slučaju Bukovica (detaljnije vidjeti u nastavku), iako su naknadno i Apelacioni i Vrhovni sud Crne Gore našli da je optužnica za taj zločin bila bez pravnog osnova, jer se ne može smatrati da je zločin protiv čovječnosti u vrijeme dešavanja u Bukovici bio zabranjen

¹ Odlukom o proglašenju nezavisnosti Crne Gore, Crna Gora je prihvatila da primjenjuje i preuzme međunarodne ugovore i sporazume koje je zaključila i kojima je pristupila državna zajednica Srbija i Crna Gora, koji se odnose na Crnu Goru i koji su u saglasnosti sa njenim pravnim poretkom (Odluka o proglašenju nezavisnosti Republike Crne Gore, 3. jun 2006, Službeni list RCG, broj 36/2006).

„Međunarodno-pravni osnov kažnjavanja počinitelaca ratnih zločina na teritoriji bivše Jugoslavije, koji najvećim dijelom nalazimo u ženevskim konvencijama o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunskim protokolima I i II (1977) uz ove konvencije, potrebno je upotpuniti odredbama Konvencije o suzbijanju i sprečavanju zločina genocida (1948), Međunarodne konvencije protiv uzimanja talaca (1979), Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (1954), imajući u vidu karakter i vrste počinjenih zločina. Sve pomenute konvencije ratifikovane su od strane bivše SFRJ“ (Izveštaj Komisiji eksperata ustanovljenoj na osnovu Rezolucije Saveta bezbjednosti 780 (1992), Savezna Vlada Republike Jugoslavije, ZU/SG-780/92/DOC-1/S, Beograd, 1992).

² Sl. list RCG, 70/2003.

³ „1. Niko se neće smatrati krivim za djela ili propuštanja koja nisu predstavljala krivično djelo prema domaćem ili međunarodnom pravu u vrijeme kada su bila počinjena. Isto tako, neće se izreći teža kazna od one koja se mogla primjeniti u trenutku kada je krivično djelo bilo izvršeno. Ako kasnije, poslije izvršenja djela, zakonskom odredbom bude predviđena primjena lakše kazne, prijestupnik će se time koristiti.

2. Ništa se u ovom članu ne protivi suđenju i osudi lica zbog radnji ili propuštanja koja su se u vrijeme kada su počinjena, smatrala za krivična djela prema opštim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica.”

⁴ „Kažnjavanje samo na osnovu zakona“ (član 7 Evropske konvencije o ljudskim pravima).

ratifikovanim međunarodnim aktom koji je obavezivao Crnu Goru. Ovaj stav (vidjeti analizu predmeta Bukovica u ovom Izvještaju) je pogrešan i neutemeljen u međunarodnom pravu i tada važećem Ustavu Savezne Republike Jugoslavije. **Po osnovu komandne odgovornosti zbog nesprječavanja i/ili nekažnjavanja za izvršene zločine državno tužilaštvo u Crnoj Gori još nikoga nije optužilo, niti je javnosti poznato da je ijedna takva istraga pokrenuta.**⁵

Dopunom čl. 370 KZ RCG (Izazivanje rasne, nacionalne i vjerske mržnje) u aprilu 2010. predviđena je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina i za javno odobravanje, negiranje ili značajno umanjeње težine krivičnih djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina učinjenih protiv grupe ili člana grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, religije, porijekla, državne ili nacionalne pripadnosti, na način koji može dovesti do nasilja ili izazvati mržnju prema grupi lica ili članu takve grupe, ukoliko su ta krivična djela utvrđena pravosnažnom presudom suda u Crnoj Gori ili međunarodnog krivičnog suda.

Nadležni pravosudni organi

U Vrhovnom državnom tužilaštvu obrazovano je 2008. godine Odjeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, kojim rukovodi Specijalni tužilac.⁶ Specijalni tužilac ima sedam zamjenika.⁷ Za svoj rad i rad Odjeljenja Specijalni tužilac odgovara Vrhovnom državnom tužiocu.⁸

Pri višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju, takođe od 2008, postoje specijalizovana odjeljenja za suđenja za krivična djela organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, u kojima radi ukupno osam specijalizovanih sudija i troje istražnih sudija.⁹ I Specijalni tužilac i zamjenici, kao i sudije u specijalizovanim odjeljenjima stimulisani su specijalnim dodacima na osnovnu mjesečnu zaradu.¹⁰

Sudije i tužioci Crne Gore učestvovali su u regionalnom projektu "Pravda i ratni zločini", koji je finansiran od strane Evropske unije u iznosu od 4 miliona eura, a kojeg su 2010-2011. sprovodili u partnerstvu OSCE - ODIHR (Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava OSCE-a); ICTY (Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju) i UNICRI (Međunarodni istraživački institut Ujedinjenih nacija za kriminal i pravdu). Cilj ovog projekta je bio da "ojača kapacitete pravosudnih sistema u regionu za procesuiranje veoma kompleksnih slučajeva ratnih zločina na način koji je u skladu sa međunarodnim standardima".¹¹

⁵ O institutu komandne odgovornosti u međunarodnom pravu i krivičnom pravu SFRJ i SRJ vidi detaljnije: „Komandna odgovornost – ka jasnim odgovorima i preciznim stavovima“, Siniša Važić, sudija, Pravda u tranziciji, <http://www.pravdautranziciji.com/pages/article.php?pf=1&id=1477>; „Komandna odgovornost i savremeno pravo“, labor Rangelov i Jovan Nicić, Fond za humanitarno pravo, 2004 (<http://www.b92.net/feedback/misljenja/fhp/komandna.php>); „Justice at Risk: War Crimes Trials in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia and Montenegro“, Human Rights Watch, tom 16, br. 7, oktobar 2004, str. 24.

⁶ Član 66, Zakon o državnom tužilaštvu (Sl. list RCG, 69/2003, Sl. list CG, 40/2008).

⁷ Zvanicna internet stranica državnog tužilaštva Crne Gore (na dan 9. maj 2013):

<http://www.tuzilastvogc.co.me/tuzilacka%20organizacija/drzavni%20tuzioci.htm>.

⁸ Član 70, Zakon o državnom tužilaštvu (Sl. list RCG, 69/2003, Sl. list CG, 40/2008).

⁹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima (Sl. list CG, 22/08); Odgovori Vlade na Upitnik Evropske komisije, 23 Pravosuđe i osnovna prava, 10. novembar 2009, str. 56 i 118.

¹⁰ Odgovori Vlade na Upitnik EK, 23 Pravosuđe i osnovna prava, 10. novembar 2009, str. 117.

¹¹ Prenijeto sa internet stranice "Sudovi Crne Gore" (<http://sudovi.me/vrhs/aktuelnosti/pravda-i-ratni-zlocini-157>). Više detalja o projektu dostupno je na: <http://www.osce.org/bs/odihr/84407>

Pregled suđenja za ratne zločine i zaključci

U Crnoj Gori su u periodu od 2011. godine do maja 2013. godine u toku bila, ili su pravosnažno okončana, četiri suđenja za ratne zločine ili zločine protiv čovječnosti:

- 1) suđenje za ratne zločine protiv ratnih zarobljenika i civila u **logoru Morinj** 1991. godine;
- 2) suđenje za ratne zločine protiv civilnog stanovništva – izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, **tzv. Deportacija izbjeglica** iz maja 1992. godine;
- 3) suđenje za zločine protiv civilnog stanovništva u predjelu **Bukovice** 1992. i 1993. godine, i
- 4) suđenje za ratne zločine protiv civilnog stanovništva, izbjeglica sa Kosova, u predjelu **Kaluđerskog laza** iz 1999. godine.

Od navedenih predmeta jedino je suđenje za zločine u predjelu Bukovice okončano donošenjem pravosnažne presude 22. marta 2012. godine. Ovom presudom su pravosnažno oslobođena sedmorica optuženih za ovaj zločin.

Suđenje za zločine u Kaluđerskom laz, koje je počelo 19. marta 2009, do kraja maja 2013, četiri godine kasnije, nije dovedeno ni do prvostepene presude.

U predmetu Morinj, prvostepena presuda je ukinuta dva puta i suđenje pred prvostepenim Višim sudom u Podgorici, u vrijeme objavljivanja izvještaja bilo je u toku po treći put.

U predmetu Deportacija izbjeglica, prvostepena presuda je ukinuta, ponovljeno suđenje je okončano i donijeta je druga oslobađajuća presuda, na koju su žalbe Apelacionom sudu podnijeli Vrhovni državni tužilac i porodice oštećenih.

U predmetu Morinj, četvorica od ukupno šestorice okrivljenih do sada su nepravosnažnim presudama prvostepenih sudova proglašeni krivima, dok su dvojica pravosnažno oslobođena odgovornosti. U predmetu Deportacija izbjeglica, u obe prvostepene presude sud je optužene oslobodio odgovornosti.

Drugim riječima, **ni jedna osoba u ovim predmetima do sada nije pravosnažno proglašena odgovornom za ratni zločin. Od četiri navedena predmeta, donijeta je jedna pravosnažna presuda - u slučaju Bukovica, kojom su svi optuženi oslobođeni odgovornosti, dok je u slučaju Morinj postao pravosnažan samo dio presude kojim su dvojica optuženih oslobođena odgovornosti.**

Jedine osobe koje su ikada proglašene odgovornim za ratni zločin izvršen na teritoriji Crne Gore tako ostaju petorica pripadnika Vojske Republike Srpske, koji su osuđeni zbog ubistva tri člana fočanske porodice Klapuh, u Plužinama, u julu 1992. godine.¹² Presuda je u ovom predmetu

¹² Ovdje je izostavljen zločin u Štrpcima, za koji je jednoj osobi suđeno u Crnoj Gori, jer je izvršen van teritorije Crne Gore i od strane lica koja nisu državljani Crne Gore (Viši sud u Bijelom Polju osudio je 2002. za ratni zločin protiv civilnog stanovništva na 15 godina zatvora Nebojšu Ranisavljevića, državljanina Republike Srbije, koji je, zajedno s ostalim pripadnicima grupe pod komandom Milana Lukića, u stanici Štrpci, na teritoriji Republike Srpske u Bosni i Hercegovini, iz voza na pruzi Beograd-Bar, 27. februara 1993, oteo i zatim ubio 19 ljudi, uglavnom Bošnjaka, Muslimana, od kojih su deseterica bila iz Crne Gore).

donijeta 1994. godine,¹³ i izvršena samo u odnosu na jednog okrivljenog, dok je ostaloj četvorici suđeno u odsustvu i presuda u odnosu na njih nije izvršena.¹⁴

Od ukupno dvadesetdvojice okrivljenih posljednjih godina za ratne zločine u Crnoj Gori, četvorica su nepravosnažnim presudama prvostepenih sudova proglašeni krivima (u predmetu Morinj). Preostalih 18 okrivljenih je oslobođeno odgovornosti, od toga devetorica pravosnažno, kako je navedeno - sedmorica u predmetu Bukovica i dvojica u predmetu Morinj.

Razlozi za to što u Crnoj Gori posljednjih godina niko nije osuđen za ratne zločine, leže u propustima i državnog tužilaštva i nadležnih sudova da u potpunosti primjene međunarodno humanitarno pravo koje je obavezivalo i obavezuje Crnu Goru.

Konkretno, razlozi su sljedeći:

1) **Optuženima se pripisuje isključivo neposredno izvršenje ili izdavanje naređenja za izvršenje krivičnih djela.** Državno tužilaštvo nije ni u jednoj optužnici koristilo institute **saizvršilaštva ili pomaganja**, kao oblik odgovornosti osoba na srednjim ili višim pozicijama u vojnoj, policijskoj, ili političkoj hijerarhiji, niti je takve osobe tretirala kao organizatore zločinačkih udruženja, iako su u pojedinim slučajevima postojali osnovi za primjenu tih instituta. Propust Tužilaštva je i to što **ne primjenjuje institut komandne odgovornosti**, koji podrazumijeva oblik odgovornosti pretpostavljenih koji su znali ili morali znati za zločin, a ništa nisu učinili da ga spriječe ili kazne (izvršenje krivičnog djela nečinjenjem).¹⁵ Rezultat ovakvog pristupa Tužilaštva je da nijedna osoba koja je zauzimala srednje ili više mjesto u vojnoj, policijskoj, ili političkoj hijerarhiji nije do sada optužena, pa samim tim ni osuđena za ratne zločine.

2) Ni Viši sud u Podgorici, kao prvostepeni, ni Apelacioni sud CG, kao drugostepeni, ne koriste svoje ovlašćenje da ispituju potencijalnu odgovornost okrivljenih po nekom od oblika odgovornosti koji nisu prisutni u samoj optužnici. Sud nije vezan za prijedloge tužioca u pogledu oblika odgovornosti¹⁶, tako da bi imao pravo da, na primjer, okrivljenog kog optužnica tereti kao izvršioca osudi kao pomagača. Ovakav vid pasivnosti Višeg suda i Apelacionog suda je došao do izražaja u predmetu Morinj. Takođe, sud izbjegava da pravno kvalifikuje činjenice koje je sam utvrdio, a koje jasno upućuju na dodatnu radnju izvršenja krivičnog djela u odnosu na onu istaknutu u optužnici (slučaj Deportacija) ili na potrebu za drugačijim pravnim kvalifikovanjem djela (slučaj Bukovica, gdje je Apelacioni sud, nakon što je našao da nema mjesta za osudu za zločin protiv čovječnosti, mogao da ispita da li su okrivljeni izvršili ratni zločin protiv civilnog stanovništva, ali to pitanje nije otvorio)¹⁷.

3) U odnosu na zločine izvršene u vezi oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, Viši sud u Podgorici je zauzeo stav (u predmetu Deportacija) da ratni zločin može postojati jedino ako je izvršen od strane pripadnika oružanih formacija strana u sukobu ili lica koja su bila „u službi“ takvih formacija, a optuženi u konkretnom predmetu ne pripadaju nijednoj od tih kategorija i

¹³ Presuda Vrhovnog suda Kž. br. 114/94.

¹⁴ Suđenju je 1993. godine prisustvovao samo Vidoje Golubić, koji je osuđen na osam mjeseci zatvora, zbog neprijavlivanja krivičnog djela. Ostala četvorica osuđeni su na po dvadeset godina zatvora zbog svirepog ubistva, ali je naknadno Vrhovni sud ovu kvalifikaciju nižeg suda preinačio u osudu za ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

¹⁵ Detaljnije o ovom institutu u međunarodnom humanitarnom pravu i krivičnim zakonima SFRJ i SRJ, vidjeti gore, fusnote 2-4 i odgovarajući tekst.

¹⁶ U ovom smislu, videti Tihomir Vasiljević & Momčilo Grubač, Komentar Zakonika o krivičnom postupku (Beograd, 1999), str. 546 (navodeći presude Vrhovnog suda SR Hrvatske VSH Kž. 3477/65. i 2477/55, i odluku Vrhovnog suda AP Vojvodine VSAVP Kž. 807/56); takođe, Goran P. Ilić i drugi, Komentar Zakonika o krivičnom postupku (Beograd, 2012), str. 868 (navodeći presudu Vrhovnog suda Republike Srbije VSS, Kzz. 20/02 od 12. novembra 2003).

¹⁷ Član 369, st. 2, ZKP CG: "Sud nije vezan za predloge tužioca u pogledu pravne ocjene djela."

stoga ne mogu biti odgovorni. Ovaj pravni stav je proizvoljan i bez osnova u domaćem ili međunarodnom pravu.

4) Apelacioni sud je svoj doprinos nekažnjivosti dao i time što je zauzeo neosnovan stav (u predmetu Bukovica) da se zločini počinjeni tokom devedesetih godina prošlog vijeka ne mogu procesuirati kao zločini protiv čovječnosti, i to zato što u vrijeme izvršenja djela nije postojao međunarodni akt ratifikovan od strane SR Jugoslavije u kojem bi bila propisana zabrana zločina protiv čovječnosti. Ovaj stav Apelacionog suda, podržan i od Vrhovnog suda Crne Gore, je neosnovan, zato što je dovoljno da protivpravnost zločina protiv čovječnosti i elementi tih zločina budu utvrđeni pravilima međunarodnog *običajnog* prava, a ta pravila ne moraju biti kodifikovana u „međunarodnom aktu“, odnosno „propisima“, kako pogrešno tvrdi Apelacioni sud.¹⁸ Za razliku od ovog suda, specijalizovani Odjel za ratne zločine Suda BiH, koji je zbog uključenosti međunarodne zajednice u osnivanje i djelovanje suda otporan na lokalne političke uticaje i rukovodi se u svom radu prvenstveno pravnim argumentima, godinama sudi i donosi osuđujuće presude u predmetima koji se odnose upravo na zločine protiv čovječnosti.

Posmatrano u cjelini, sudovi u Crnoj Gori, umjesto da interpretiraju humanitarno i krivično pravo na način koji obezbjeđuje najširu zaštitu žrtava ratnih zločina – što je pravac u kome se kreće savremeno međunarodno humanitarno i međunarodno krivično pravo – kao da nastoje da iznađu što restriktivnije tumačenje domaćih i međunarodnih pravnih normi, da bi umanjili mogućnost kažnjavanja okrivljenih pripadnika crnogorske policije i nekadašnje Vojske Jugoslavije za ratne zločine za koje su optuženi. Primjera radi, uslove čije ispunjenje zahtjeva Viši sud u Podgorici da bi o nekom djelu moglo da se govori kao o ratnom zločinu, i koji se odnose na svojstvo počinioca, ne traži ni Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), ni Međunarodni krivični sud, kao ni zakonodavstva ni sudska praksa u okruženju. Slično tome, dok Sud BiH dozvoljava procesuiranje zločina protiv čovječnosti, Apelacioni sud CG to procesuiranje onemogućava limitirajući pojam „međunarodnog običajnog prava“ koje sadrži zabranu zločina protiv čovječnosti i bilo je primjenjivo u SR Jugoslaviji na „međunarodne propise“ i „međunarodne akte“, iako u realnosti običajno pravo postoji i van tih okvira. U svom do sada posljednjem oglašavanju u predmetima ratnih zločina, u predmetu Morinj, Apelacioni sud je u zaštiti okrivljenih otišao dotle da od Višeg suda u Podgorici zatraži da u ponovnom (trećem) suđenju pojasni zašto smatra da se ratni zarobljenici u logoru Morinj uopšte mogu podvesti pod kategoriju „vojnog osoblja koje ne učestvuje u aktivnim neprijateljstvima“, iako je to očigledno iz njihovog statusa razoružanih, zatočenih zarobljenika!¹⁹

Napokon, niko od državnih aktera uključenih u procesuiranje ratnih zločina – Tužilaštvo, prvostepeni sud, drugostepeni sud – ne pribjegava oblicima odgovornosti na strani okrivljenih koji bi bitno uvećali vjerovatnoću njihovog osuđivanja (saizvršilaštvo, pomaganje, krivična odgovornost i kažnjivost organizatora zločinačkih udruženja i komandna odgovornost).

Na strani Tužilaštva, ozbiljne nedostatke predstavljaju: izrazita sporost u sprovođenju istraga, propust da Tužilaštvo otvori istrage protiv lica koja su zauzimala visoko mjesto u vojno-policijskoj ili političkoj hijerarhiji, te nedovoljno precizno kvalifikovanje djela koje se stavlja na teret okrivljenima. Sve istrage u predmetima koji su analizirani u izvještaju su iznuđene

¹⁸ Detaljniju pravnu argumentaciju u vezi ovog zaključka vidjeti u nastavku, u okviru analize procesuiranja predmeta Bukovica.

¹⁹ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Kžs. br. 24/2012, 6. jul 2012.

pritisakom žrtava i javnosti, odnosno tužilaštva Republike Hrvatske u slučaju Morinj. Ovakvo neraspoloženje za procesuiranje na sopstvenu inicijativu obilježilo je i tok istraga, koje su po pravilu dovele do nepotpunih optužnica.

Transparentnost pravosudnih organa – dostupnost informacija o suđenjima za ratne zločine

Državno tužilaštvo Crne Gore na svom sajtu ne objavljuje optužnice za ratne zločine, za razliku od npr. Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije.²⁰

Viši sud u Podgorici je objavio na svojoj internet stranici prvu prvostepenu presudu u slučaju Deportacija izbjeglica iz marta 2011. godine²¹. Prva prvostepena presuda u slučaju „Morinj“, prvobitno je bila dostupna na internet stranici suda, ali je naknadno uklonjena. Druge prvostepene presude u navedenim predmetima nijesu dostupne na internet stranici suda. Viši sud u Bijelom Polju do sredine maja 2013. nije objavio prvostepenu presudu u slučaju „Bukovica“.

Određivanje pritvora okrivljenima

Za razliku od uobičajene prakse državnih tužilaca da predlažu određivanje pritvora prilikom podnošenja zahtjeva za sprovođenje istrage i za mnogo manje ozbiljna krivična djela nego što su ratni zločini, u svim procesima za ratne zločine tužilaštvo je tek uz podizanje optužnice – dakle pošto su istrage okončane – predložilo određivanje pritvora, i to zbog ozbiljnosti djela i visine zapriječene kazne. To je dovelo do toga da se gotovo polovini optuženih za deportaciju, kao i prvooptuženom u slučaju Kaluđerski laz i jednom od optuženih u slučaju Morinj, sudilo u odsustvu.

U slučaju Bukovica, optuženi su bili u pritvoru oko osam mjeseci; u slučaju Morinj, ukupno 21 mjesec; u slučaju Deportacija četvorica uhapšenih u Crnoj Gori bila su pritvorena 27 mjeseci, dok su četvorica naknadno uhapšenih u Beogradu u ekstradicionom pritvoru provela oko četiri mjeseca. Jedan optuženi nije uhapšen. U slučaju Kaluđerski laz, pritvor je trajao najduže, ukupno 36 mjeseci, i to osam mjeseci prije početka suđenja.

Slučaj Dubrovnik

Do kraja aprila 2013. godine u Crnoj Gori nije bio pokrenut krivični postupak protiv bilo kog lica zbog ratnih zločina izvršenih prilikom opsade Dubrovnika (od 1. oktobra 1991. do kraja juna 1992.),²² iako su državni zvaničnici prihvatili odgovornost za štetu od organizovane pljačke u kojoj su crnogorski državljani učestvovali na teritoriji Republike Hrvatske prilikom ratnih dejstava na području Dubrovnika.²³

²⁰ Vidi: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/optuznice_lat.htm

²¹ Presuda dostupna na internet stranici: http://sudovi.me/odluka_prikaz.php?id=623

²² Dana 29. decembra 2009, Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore je saopštilo da osim predmeta u vezi logora Morinj, nije formiran drugi predmet koji tretira događaje na dubrovačkom području u toku 1991. i 1992. godine, jer tužilaštvu do tog datuma nisu bile podnijete krivične prijave protiv crnogorskih državljana (Odgovor na zahtjev za pristup informacijama, arhiva Akcije za ljudska prava).

²³ Ministar poljoprivrede Republike Crne Gore, Milutin Simović, 2005. godine je izjavio da će na osnovu potpisanog dokumenta Crna Gora opštini Konavle uplatiti 375.000 eura kao nadoknadu za 268 muznih krava i izvestan broj teladi

Za ratne zločine izvršene prilikom napada na Dubrovnik osuđeni su pred Haškim tribunalom samo bivši general Jugoslovenske narodne armije (JNA), Pavle Strugar,²⁴ i njemu podređeni komandant Miodrag Jokić.²⁵ Pred Haškim tribunalom je optužen i penzionisani admiral Milan Zec, ali je 2002. oslobođen optužbi,²⁶ dok je, takođe optuženi kapetan I klase JNA Vladimir Kovačević – Rambo 2004. godine odlukom Haškog suda privremeno pušten na slobodu zbog liječenja.²⁷ U javnosti se često postavlja pitanje komandne odgovornosti Momira Bulatovića, bivšeg (decembar 1990 – decembar 1992) predsjednika Predsjedništva Crne Gore, koji je imao zakonom predviđenu nadležnost za donošenje odluke o upotrebi Teritorijalne odbrane Crne Gore – najmasovnije komponente 2. operativne grupe JNA sastavljene od mobilisanih crnogorskih rezervista u napadu na Dubrovnik. Postavlja se pitanje eventualne krivične odgovornosti i nekih službenika crnogorske policije koji su učestvovali u operacijama na dubrovačkom ratištu.²⁸

Županijsko državno odvjetništvo iz Dubrovnika podiglo je krajem 2009. godine optužnicu protiv 10 oficira bivše Jugoslovenske narodne armije (JNA)²⁹ koji se terete, kako su prenijeli mediji, da

i junaca koje su odvedene sa farme u Grudi ratne 1991. godine. Predsjednici Hrvatske i Crne Gore potvrdili su i da traju pregovori o imovini dubrovačkog aerodroma koja je za vreme rata opljačkana i odnijeta na tivatski aerodrom. Prema podacima hrvatskih državnih organa tokom rata od 1991. – 1992. godine u dejstvima JNA i crnogorskih rezervista samo na užem području Dubrovnika uništeno je, oštećeno ili ukradeno 336 većih i manjih plovila („Niko nije kriv“, *Monitor*, 20. avgust 2010.).

²⁴ Pavle Strugar, bivši general JNA i glavnokomandujući u napadu na Dubrovnik (zapovjednik 2. operativne grupe JNA), nastanjen u Crnoj Gori, predao se Haškom tribunalu u oktobru 2001. godine. Strugar je 31. januara 2005. proglašen krivim na osnovu krivične odgovornosti nadređenog za 2 od 6 tacaka optužnice za kršenje pravila i običaja ratovanja sankcionisanih Ženevskom konvencijom iz 1949. i Dopunskim protokolima iz 1977. godine kao i običajnim pravom, a kašnjivim po članovima Statuta Međunarodnog suda, i to zbog napada na civile, uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama, obrazovanju, umjetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umjetničkim i naučnim djelima. U prvostepenom postupku osuđen je na 8 godina zatvora. U postupku po žalbi, 17. jula 2008, na osnovu djelimično usvojene žalbe Tužilaštva, Strugar je pravosnažno osuđen na sedam i po godina zatvora, na umanjenu kaznu od prvobitne zbog njegovog narušenog zdravlja. Iz zatvora je oslobođen 20. februara 2009, zbog godina starosti i narušenog zdravlja, nakon što je odslužio više od dvije trećine kazne.

(Predmet „Dubrovnik“ br. IT-01-42, „Tužilac protiv Pavla Strugara“:

<http://www.un.org/icty/bhs/cases/strugar/judgements/050131/str-tj050131b.pdf>).

²⁵ Miodrag Jokić, komandant 9. vojnog-pomorskog sektora JNA i podređeni Pavlu Strugaru, na osnovu sporazuma sa tužilaštvom Haškog tribunala, 27. avgusta 2003, izjasnio se krivim za kršenje pravila i običaja ratovanja po osnovu 6 tačaka optužnice, za ubistvo, okrutno postupanje, napade na civile, pustošenje, protivpravne napade na civilne objekte, uništavanje ili hotimično nanošenje štete civilnim ustanovama. Osuđen je na 7 godina zatvora 18. marta 2004. godine, a presuda je potvrđena 30. avgusta 2005. Kaznu je izdržavao u Danskoj dok 3. septembra 2008. nije prijevremeno oslobođen posle izdržane dvije trećine zatvorske kazne (http://www.icty.org/x/cases/miodrag_Jokić/acjug/bcs/050830.pdf).

²⁶ „Milan Zec oslobođen optužbi“, B92, 26. jul 2002. (<http://www.b92.net>).

²⁷ Specijalni sud u Beogradu je decembra 2007. odbacio optužbu protiv Vladimira Kovačevića za ratni zločin protiv civilnog stanovništva Dubrovnika, sa obrazloženjem da okrivljeni, zbog teške bolesti, nije u stanju da prati suđenje („Sud u Beogradu odbacio optužnicu protiv Ramba“, *Radio Slobodna Evropa*, 5. decembar 2007, <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/765255.html>).

²⁸ Dokumentarni film „Attack on Dubrovnik: Rat za mir“, autora Koče Pavlovića, produkcijska kuća Obala, 2004. godina. U filmu je prikazana izjava iz oktobra 1991. za TV Milisava Markovića, pomoćnika ministra unutrašnjih poslova Vlade Crne Gore za Službu javne bezbjednosti o oružanim akcijama crnogorske policije na dubrovačkom ratištu. Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) se nalazio u sastavu Vlade premijera Mila Đukanovića. Snage MUP-a Crne Gore na dubrovačkom ratištu su mobilisane na osnovu Naredbe predsjednika Predsjedništva Momira Bulatovića str. pov. br. 01–14 od 1. oktobra 1991. o mobilizaciji Posebne jedinice milicije u jačini ojačane pješadijske čete, Titograd.

²⁹ Generala Jevrema Cokića (do 5.10.1992. komandanta 2. operativne grupe JNA), generala Mileta Ružinovskog (7–12. 10.1991. komandanta 2. operativne grupe JNA), generala Pavla Strugara (od 13.10.1991. komandanta 2. operativne grupe JNA), viceadmirala Miodraga Jokića (komandanta 9. vojno-pomorskog sektora JNA), kapetana bojnog broda/mornaričkog pukovnika Milana Zeca (načelnika štaba 9. vojno-pomorskog sektora JNA), generala Branka Stankovića (komandanta 2. taktičke grupe iz sastava 2. operativne grupe JNA), pukovnika Obrada Vičića

tokom agresije JNA na područje Dubrovnika 1991. i 1992. godine nijesu pokušali da spriječe ponašanje podređenih jedinica protivno Ženevskim konvencijama: granatiranje naseljenih mjesta; ubijanje civila (116), zatvaranje, zlostavljanje i tjeranje civila u bijeg; rušenje civilnih, kulturnih, vjerskih i privrednih objekata, pljačkanje i paljenje.³⁰ Od optuženih su u Crnoj Gori Pavle Strugar i Radovan Komar. Kako sporazum o izručenju vlastitih državljana zaključen između Crne Gore i Hrvatske 1. oktobra 2010. ne obuhvata i okrivljene za ratne zločine³¹ (za razliku od sporazuma o izručenju sa Srbijom),³² Strugaru i Komaru bi za ova djela eventualno moglo biti suđeno samo u Crnoj Gori.³³

Iako je opšte poznato da su tzv. vikend ratnici iz Crne Gore, posebno iz Nikšića, učestvovali u pljački civilnih objekata i moguće i drugim ratnim zločinima na području Foče i drugih mjesta u istočnoj Bosni i Hercegovini u blizini granice sa Crnom Gorom 1992–1993. godine,³⁴ do decembra 2011. godine, niko ni zbog tih zločina u Crnoj Gori nije procesuiran.³⁵

Na skupu "Rat za mir – 20 godina kasnije", jedan od oštećenih svjedoka u slučaju Morinj, Metodije Prkačin, optužio je sudiju Apelacionog suda Crne Gore Milivoja Katnića da je, kao oficir KOS-a bio najodgovorniji za pljačke i paljevine u Cavtatu.³⁶ Takođe, Prkačin je naveo da je na ratištu u svojstvu pripadnika vojne policije vidio i osobu za koju mu je rečeno da je Vesna Medenica (vjeruje da je u pitanju predsjednica Vrhovnog suda Crne Gore) da je potpukovnik Ljubo Knežević, prilikom ulaska transportera u Cavtat koristio živi štit od lokalnog stanovništva, a da zapovjednici Gojko Duračić, koji živi u Baru, i Nemanja Kordolija, koji takođe živi u Crnoj Gori, znaju sve o tome šta je ko radio.³⁷ Vesna Medenica, predsjednica Vrhovnog suda Crne Gore demantovala je ove tvrdnje rekavši da je u to vrijeme redovno obavljala funkciju osnovnog

(komandanta 472. motorizovane brigade JNA) i pukovnika Radovana Komara (načelnika štaba 472. motorizovane brigade JNA). Dvojica drugih JNA oficira, kapetan I klase Vladimir Kovačević (komandant 3. bataljona 472. brigade JNA) i poručnik bojnog broda/mornarički kapetan Zoran Gvozdenović (zapovjednik topovnjače 403 Ratne mornarice JNA), takođe se okrivljuju optužnicom br. 46/09 zbog izdavanja neposrednih naredbi za granatiranje „istorijskog jezgra Starog grada Dubrovnika, koje je kao cjelina pod zaštitom UNESCO-a od 1979. godine i predstavlja spomenik nulte kategorije“, zatim za granatiranje naseljenih mjesta „gađajući Cavtat, Župu Dubrovačku, Zaton, Trsteno, hotele Croatia, Belvedere, Plakir, Tirena i Minčeta“, kojom prilikom je „ubijeno više civila“.

³⁰ „Dubrovačke optužnice“, *Monitor*, 7. maj 2010.

³¹ Zakon o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Hrvatske o izručenju (Sl. list CG – Međunarodni ugovori, br. 1/2011). Grupa crnogorskih i hrvatskih nevladinih organizacija za ljudska prava zahtijevala je 15.09.2010. da sporazum između Crne Gore i Hrvatske obuhvati i okrivljene za ratne zločine (vidi: <http://www.hraction.org/?p=394>).

³² Zakon o potvrđivanju Ugovora između Crne Gore i Republike Srbije o izručenju (Sl. list CG – Međunarodni ugovori, br. 4/09, br. 4/2011 – Ugovor između Crne Gore i Republike Srbije o izmjenama i dopunama Ugovora između Crne Gore i Republike Srbije o izručenju zaključen je u Beogradu, 30. oktobra 2010).

³³ Posljednje u javnosti dostupne vijesti o postupku su one iz maja 2010, kada je objavljeno da je tužilaštvo u Dubrovniku za sve optužene predložilo mjere pritvora i raspisivanje potjernica, a Županijski sud postavio optuženicima advokate po službenoj dužnosti i uputio im optužnice sa poukom o pravu na prigovor. Dosad su stigla četiri prigovora protiv optužnice koje su podnijeli advokati, jedan prigovor je podnio optuženik lično („Dubrovačke optužnice“, *Monitor*, 7. maj 2010).

³⁴ Primjera radi, te zločine je pomenuo pomoćnik ministra ljudskih prava, Sabahudin Delić, u emisiji Prizma, TV *Vijesti*, 25. maja 2011.

³⁵ Predsjednica udruženja „Žene žrtve rata“ iz BiH, Bakira Hasečić, 11. marta 2008. uputila je otvoreno pismo predsjedniku Skupštine Crne Gore Ranku Krivokapiću, u kojem je iskazala spremnost da „delegacija silovanih žena i muškaraca, logoraša, zlostavljanih i premlaćivanih gradana i porodica ubijenih svjedoči u Skupštini Crne Gore o postupcima i radnjama crnogorskih rezervista i vrlo konkretno o pojedinim imenima tj. počiniteljima i saznanjima gdje su pojedini od njih kriju u Crnoj Gori“ (vidi „Zvanična Crna Gora mora da se izvini“, Republika, 12. mart 2008). Na ovo pismo javnosti nije poznato da je predsjednik Skupštine odgovorio, a tužilaštvo preduzelo bilo kakve radnje tim povodom.

³⁶ „Vesna Medenica kao oficir na Dubrovačkom ratištu?“, portal *Vijesti*, 2. decembar 2011. Informacija dostupna na: <http://www.vijesti.me/vijesti/vesna-medenica-kao-oficir-dubrovackom-ratistu-clanak-49849>.

³⁷ Isto.

državnog tužioca, dok je sudija Milivoje Katnić demantovao da je odgovoran za bilo kakve zločine. Prema informacijama koje je Akcija za ljudska prava primila od NVO Documenta iz Hrvatske, Metodije Prkačin je, nakon održanog skupa, obavio razgovor sa inspektorom Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. U razgovoru je iznio svoja saznanja u vezi prebijanja u Cavtatu, predao relevantnu dokumentaciju i uputio na druge svjedoke.

Predmet „Morinj“

U logoru Morinj (prema formulaciji optužnice – Sabirnom centru Morinj) koji je, u blizini Kotora, formirala Jugoslovenska narodna armija (JNA), u periodu od oktobra 1991. do avgusta 1992, bilo je zatvoreno i zlostavljano više od 160 Hrvata, polovina njih civili, koji su dovođeni sa dubrovačkog ratišta.

Krajem marta 2007, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) dostavilo je Vrhovnom državnom tužiocu Crne Gore dokazni materijal protiv desetorice državljana Crne Gore, osumnjičenih da su počinili ratne zločine protiv civila i ratnih zarobljenika u Morinju u periodu od 3. oktobra 1991. do 2. jula 1992.³⁸

Viša državna tužiteljka, Ranka Čarapić, podnijela je 7. jula 2007. Višem sudu u Podgorici zahtjev za sprovođenje istrage protiv šest osoba zbog osnovane sumnje da su izvršili krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva i Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika u sabirnom centru Morinj.³⁹ Čarapić je te godine izjavila da spisak osumnjičenih nije konačan, da je od preostala četiri lica za koja je DORH uputio dokazni materijal jedno lice umrlo, a da se za tri lica nije moglo ocijeniti da u odnosu na njih postoji osnovana sumnja.⁴⁰ Optužnica je podignuta 15. avgusta 2008. protiv šestorice bivših pripadnika rezervnog sastava JNA: Mladena Govedarice, načelnika službe bezbjednosti Komande pozadinske mornaričke baze i isljednika; Zlatka Tarlea, isljednika; Iva Gojnića, rezervnog oficira zaduženog za administrativne i intendantske poslove; Špira Lučića, vojnog policajca; Iva Menzalina, kuvara, i Bora Gligića, stražara.⁴¹ Optuženima je tada određen pritvor, osim Ivu Menzalinu, koji se nalazio u bjekstvu i kome je suđeno u odsustvu.

Suđenje za zločine u logoru Morinj počelo je 12. marta 2010. pred Višim sudom u Podgorici. Sud je 15. maja 2010. sve optužene proglasio krivim i osudio za krivično djelo Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, i to: Govedaricu na dvije godine zatvora, Tarlea na godinu i po, Gojnića na dvije i po godine, Lučića na tri i po godine, Gligića na tri godine, a Iva Menzalina na četiri godine zatvora.

Na presudu su se žalili i Državni tužilac i petorica od šestorice optuženih. Apelacioni sud je rješenjem od 25. novembra 2010. godine uvažio žalbe osuđenih i postupak vratio na ponovno suđenje. Ukinut je dio presude u kojem je Viši sud utvrdio odgovornost dvojice prvooptuženih, Mladena Govedarice i Zlatka Tarlea, za izdavanje naredbi da se zarobljenici fizički zlostavljaju.⁴²

³⁸ „Pod sumnjom deset državljana Crne Gore“, *Vijesti*, 29.3.2007.

³⁹ „Morinj mori šestorku“, *Dan*, 08.07.2007. „Osumnjičeni za zločin u Morinju“ *Vijesti*, 08.07.2007.

⁴⁰ „Spisak za Morinj nije konačan“, *Dan*, 16. novembar 2007.

⁴¹ „Podignuta optužnica za Morinj“, *Pobjeda*, 16. avgust 2008

⁴² Rješenje Apelacionog suda Crne Gore u predmetu KSŽ 20/10, 25. novembar 2011., str. 8-16.

U odnosu na ostale optužene, Apelacioni sud je zauzeo stav da je prvostepeni sud prekoračio optužbu u dijelu u kojem je osudio optužene za radnje preduzete prema nekim od oštećenih, jer optužnica nije optuženima stavila na teret radnje preduzete prema tim konkretnim licima.⁴³

Žalbu tužioca Apelacioni sud nije prihvatio. Tužilac se žalio na to što je Viši sud okrivljene osudio samo za Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, a ne i za Ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Tužilac je smatrao da je izreka presude Višeg suda u ovom dijelu „nerazumljiva, protivrječna sama sebi ili razlozima presude ili presuda nema uopšte razloga ili u njoj nijesu navedeni razlozi o odlučnim činjenica“, te da je sud time učinio bitnu povredu odredbe krivičnog postupka iz čl. 376, st. 1, tačka 11, Zakona o krivičnom postupku (*Sl. list Republike Crne Gore*, br. 71/03). Apelacioni sud je, međutim, smatrao da, ako je Viši sud učinio bitnu povredu neke odredbe krivičnog postupka, odredba koja je povređena je tačka 7 (a ne tačka 11) u članu 376, st. 1, ZKP-a: naime „sud svojom presudom nije potpuno riješio predmet optužbe“. Kako se Tužilaštvo nije žalilo na povredu tačke 7, a Apelacioni sud o povredi tačke 7 ne vodi računa po službenoj dužnosti, Apelacioni sud je odlučio da se u dijelu prvostepene presude u kome je Viši sud propustio da utvrdi eventualno izvršenje Ratnog zločina protiv civilnog stanovništva predmet ne može vratiti na ponovno suđenje.⁴⁴

Nakon ponovljenog suđenja, Viši sud je presudom od 25. januara 2012. Govedaricu i Tarlea oslobodio optužbi. Dvojici okrivljenih su smanjene zatvorske kazne, i to Gojniću na dvije godine (sa dvije i po), a Lučiću na tri (sa tri i po). Gligić i Menzalin su osuđeni na iste zatvorske kazne kao i nakon prvog suđenja.

Državni tužilac i trojica optuženih (Gojnić, Gligić i Menzalin) su se žalili na presudu. Apelacioni sud je presudom od 6. jula 2012. odbio žalbu Državnog tužioca kao neosnovanu, čime je oslobađajuća presuda u odnosu na Govedaricu i Tarlea postala pravosnažna. Istovremeno, Apelacioni sud je uvažio žalbe optuženih i ukinuo presudu Višeg suda u osuđujućem dijelu, a to je učinio i po službenoj dužnosti u odnosu na optuženog Lučića, koji nije izjavio žalbu. Predmet je, u odnosu na Gojnića, Lučića, Gligića, i Menzalina vraćen prvostepenom sudu na ponovno suđenje.⁴⁵

Analiza:

Tužilaštvo je propustilo da zločine u logoru Morinj tretira kao organizovani sistem zlostavljanja zatvorenika i da za takvo zlostavljanje optuži osobe koje su bile nadređene neposrednim izvršiocima, iako iz spisa predmeta proizilazi da je za tako nešto bilo osnova. Iz brojnih svjedočenja datih tokom suđenja proizilazi da je logor Morinj predstavljao mjesto *sistematskog* mučenja, nečovječnog postupanja, i nanošenja velikih patnji i povreda tjelesnog integriteta zatvorenih lica, i to od strane stražara, vojnih policajaca, a u manjoj mjeri i isljednika iz vojne službe bezbjednosti. Viši sud je u presudi zaključio da je “u Sabirnom centru Morinj vladala atmosfera terora i straha za goli život kome su oštećeni bili neprestano izloženi”.⁴⁶ Osnovano se može zaključiti da su lica koja su imale vlast i uticaj u logoru, ili su bila na višim pozicijama na osnovu kojih su imala i ovlašćenja i obaveze u odnosu na funkcionisanje logora, znala, ili je trebalo da znaju, za ovakvu situaciju u logoru. Uprkos tome, ova lica su omogućavala trajanje sistema zlostavljanja, time što su doprinosila njegovom svakodnevnom

⁴³ Isto, str. 18.

⁴⁴ Isto, str. 6-7.

⁴⁵ Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu KSŽ 24/2012, 6. jul 2012.

⁴⁶ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks. br. 33/10, 25. januar 2012., str. 174.

funkcionisanju i/li što nisu spriječila činjenje zločina, niti inicirala kažnjavanje neposrednih izvršilaca. S obzirom na takvo činjenje, odnosno nečinjenje, mogle bi se u odnosu na lica sa vlašću i uticajem u odnosu na neposredne izvršioce primjeniti zakonske odredbe o oblicima odgovornosti kao što su pomaganje, saizvršilaštvo, odgovornost organizatora zločinačkog udruženja ili komandna odgovornost. Međutim, nijedno lice nije optuženo niti osuđeno na osnovu nekog od navedenih oblika odgovornosti.

U krug lica sa vlašću i uticajem u odnosu na neposredne izvršioce zločina u logoru Morinj potencijalno spadaju: osobe koje su bile na čelu stražarske službe i vojne policije u logoru; prvooptuženi Mladen Govedarica; rukovodilac specijalne kontraobavještajne grupe za ispitivanje u Morinju, oficir vojne bezbjednosti Mirsad Krluč; komandant logora Ljubomir Knežević; načelnici Uprave bezbjednosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu – JNA koji su bili na funkciji u vrijeme postojanja logora: generali Marko Negovanović, Aleksandar Vasiljević i Nedeljko Bošković; zapovjednik 2. operativne grupe generalpotpukovnik Pavle Strugar; komandanti 9. vojno-pomorskog sektora (9. VPS) mornarički pukovnik Krsto Đurović (poginuo 5. oktobra 1991) i njegov nasljednik viceadmiral Miodrag Jokić; načelnik štaba 9. VPS-a mornarički pukovnik Milan Zec i, komandant Ratne mornarice JNA, admiral Mile Kandić.⁴⁷

Od svih ovih lica, Tužilaštvo je podiglo optužnicu samo protiv Mladena Govedarice, za koga postoje indicije da je imao *de facto* vlast i uticaj u logoru, ali je i njega teretilo samo za neposredno izvršenje i za naređivanje manjeg broja zločina, a ne i za funkcionisanje samog sistema zlostavljanja. Protiv drugih pojedinaca koji su bili visoko u hijerarhiji, Tužilaštvo nije podiglo optužnicu.

Na taj način, **pravosudni sistem u Crnoj Gori je procesuiranju zločina u logoru Morinj pristupio bitno drugačije nego što su to činili MKSJ i specijalizovani Odjel za ratne zločine Suda BiH u sličnim predmetima.** Pred tim sudovima, za zločine počinjene u logorima odgovarao je veliki broj onih koji nisu bili neposredni izvršioc, ali koji su svejedno okrivljeni ili i osuđeni kao učesnici, odnosno pomagači u tzv. zajedničkom zločinačkom poduhatu.⁴⁸

U Krivičnom zakonu SR Jugoslavije iz 1993. godine, primjenjenom u ovom postupku, postoje oblici odgovornosti koji su pogodni da obuhvate činjenje i nečinjenje osoba sa vrha hijerarhijske strukture u logoru: odgovornost organizatora zločinačkog udruženja, saizvršilaštvo, pomaganje.

Prvi takav oblik je *krivična odgovornost i kažnjivost organizatora zločinačkih udruženja* (iz čl. 26 Zakona). Za postojanje odgovornosti po ovom osnovu, potrebno je da su ispunjena tri uslova: (1) lice je stvorilo novu ili iskoristilo postojeću organizaciju, grupu, ili drugo udruženje sa ciljem vršenja krivičnih djela, (2) postoji zločinački plan, i (3) od strane pripadnika organizacije, odnosno udruženja izvršeno je bar jedno krivično djelo. Krivična odgovornost organizatora zločinačkog udruženja po svom sadržaju je veoma bliska odgovornosti na osnovu tzv. učešća u *zajedničkom zločinačkom poduhvatu*, instituta primjenjenog u brojnim predmetima pred MKSJ koji su se odnosili na zločine u logorima. S obzirom na rasprostranjenu prirodu i nekažnjavanje zločina u logoru, može se osnovano pretpostaviti da su osobe sa vrhu hijerarhijske strukture, dakle sa vlašću i uticajem, u logoru Morinj, koristile stražarsko-vojnopolicijsku-isljedničku strukturu za vršenje krivičnih djela protiv zatvorenika.

⁴⁷ Vidjeti „Ko je osnovao „Morinj?“, *Monitor*, 20. mart 2009, „Daleko je pravda“, *Monitor*, 28. maj 2010.

⁴⁸ Vidjeti, primjera radi, presudu Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, IT-97-25-A, 17. septembar 2003, i presudu Apelacionog odjeljenja Odjela za Ratne zločine Suda BiH u predmetu *Rašević i Todović*, X-KRŽ -06/275, 6. novembar 2008.

Za postojanje *saizvršilaštva* (čl. 22 primjenjenog KZ SR Jugoslavije) potrebno je da postoji zabranjena svrha koju više lica nastoji da postigne na osnovu izričite ili prećutne saglasnosti, učešće optuženog u ostvarenju zajedničke svrhe, kao i to da je lice dalo odlučujući doprinos ostvarenju zajedničke svrhe (potrebno je da optuženi ima kontrolu nad radnjom). Ovi uslovi mogu da budu ispunjeni u odnosu na djelovanje osoba sa vlašću i uticajem u funkcionisanju organizovanog sistema zlostavljanja u logoru.

Treba pomenuti da su oni sudije MKSJ koji su smatrali da institut zajedničkog zločinačkog poduhvata nije primjenjiv (zato što, po njihovom mišljenju, nije predstavljao dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme izvršenje zločina u bivšoj Jugoslaviji), svejedno smatrali da na postupke okrivljenih može da se primjeni institut *saizvršilaštva*, kao „blizak institutu zajedničkog zločinačkog poduhvata, sa kojim se djelom i preklapa”.⁴⁹ Ovi sudije su primjenom koncepta *saizvršilaštva* osudili političkog lidera bosanskih Srba u Prijedoru, Milomira Stakića, na doživotnu kaznu zatvora, sa obrazloženjem da je Stakić imao odlučujuću moć da utiče na događaje u opštini, i da su organi političke vlasti, koje je Stakić predvodio, mogli da spriječe zločine protiv nesrba u slučaju da su uskratili svoje učešće u kriminalnom djelovanju.⁵⁰ Žalbeno vijeće MKSJ je kasnije osudilo Stakića na osnovu učešća u zajedničkom zločinačkom poduhvatu, umjesto na osnovu *saizvršilaštva*, uz obrazloženje da zajednički zločinački poduhvat (a ne *saizvršilaštvo*, kojem je sličan) predstavlja dio međunarodnog običajnog prava koje MKSJ primjenjuje. No, taj načelni stav MKSJ o tome koje pravo taj sud može da primjenjuje ne utiče na činjenicu da tamo gdje nacionalno pravo nesumnjivo poznaje koncept *saizvršilaštva*, taj koncept omogućava kažnjavanje lica koja nisu neposredni izvršioc, ali dijele sa neposrednim izvršiocima zajedničku kriminalnu svrhu i daju bitan doprinos njenom ostvarenju. Stvar dokazivanja bi bilo da se utvrdi da li su osobe sa vlašću i uticajem u odnosu na neposredne izvršioce zločina u logoru Morinj djelili sa ovima cilj da se zlostavljaju zatvorenici, i u kojoj mjeri su osobe sa vlašću i uticajem davale doprinos postizanju tog protivpravnog cilja.

Kada je riječ o *pomaganju* (iz čl. 24 primjenjenog KZ SR Jugoslavije), pomagač – za razliku od *saizvršioca* – ne mora da dijeli *mens rea* sa glavnim izvršiocem. Dodatno obilježje kojim se pomaganje razlikuje od *saizvršilaštva* je u tome što je doprinos pomagača glavnom izvršiocu manji od doprinosa *saizvršioca*. Moguće je da bi se primjenom instituta pomaganja došlo do osuđujućih presuda u odnosu na neke od osoba sa vlašću i uticajem u odnosu na funkcionisanje organizovanog sistema zlostavljanja u logoru Morinj.

Imajući u vidu da, u krivičnim postupcima za ratne zločine, Tužilaštvu i sudovima u Crnoj Gori stoje na raspolaganju instituti *saizvršilaštva*, pomaganja i odgovornosti organizatora zločinačkog udruženja, nije neophodno da se radi optuženja i donošenja osuđujućih presuda protiv osoba na vrhu hijerarhijske strukture u logoru primjenjuje doktrina tzv. komandne odgovornosti. Međutim, i taj koncept stoji tužilaštvu, odnosno sudu, na raspolaganju, kao dio međunarodnog običajnog i ugovornog prava (Protokol I, iz 1977. godine, uz Ženevske konvencije), koje je obavezivalo SR Jugoslaviju u vrijeme izvršenja zločina u logoru Morinj.

U odnosu na okrivljene Mladena Govedaricu i Zlatka Tarlea, Tužilaštvo, Viši sud, i Apelacioni sud su neopravdano ograničili mogući oblik njihove krivične odgovornosti samo na neposredno izvršenje i naređivanje. Apelacioni sud je u rješenju od 25. novembra 2010. zaključio da nema dokaza za navode iz optužnice da su Govedarica i Tarle naređivali udaranje zatvorenika, pa je Viši sud u ponovljenom suđenju oslobodio ovu dvojicu optuženih svih optužbi. Međutim, ni Apelacioni sud ni Viši sud nisu uopšte razmotrili da li je postupanje

⁴⁹ Presuda Pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Milomira Stakića*, IT-97-24-T, 31. jul 2003, stav 441.

⁵⁰ Isto, para. 490.

Govedarice i Tarlea, u odnosu na konkretne slučajeve udaranja zatvorenika, predstavljalo saizvršilaštvo, ili pomaganje. Iako ni tužilac radnje optuženih tako nije kvalifikovao, Sud nije vezan za prijedloge tužioca u pogledu oblika odgovornosti, pa nije bilo prepreka da ispita potencijalnu odgovornost Govedarice i Tarlea i po ovom osnovu.

Treba imati na umu da je u presudi Apelacionog veća Suda Bosne i Hercegovine u predmetu *Sreten Lazarević i drugi*, od 22. septembra 2010, činjenični osnov bio veoma sličan onom iz dijela optužnice protiv Govedarice i Tarlea, utoliko što su u prisustvu optuženog (nekadašnjeg zamjenika komandanta logora u Zvorniku) treća lica udarala zatvorenike. Time što nije ništa preduzeo da spriječi ili zaustavi batinjanje zatvorenih Bošnjaka, Lazarević je dao odlučujući doprinos činjenju zločina, jer kao osoba sa autoritetom nije zaštitio zatvorenike od nazakonitog postupanja prema njima, što mu je bila obaveza. Apelaciono vijeće Suda BiH je stoga proglasilo Lazarevića za saizvršioca.⁵¹ Vijeće je proglasilo Lazarevića saizvršiocom i zbog toga što je predao jednog zatvorenika trećim licima znajući da će ovi prema njemu nečovječno postupati.⁵² Opisani oblici postupanja su u bitnome identični s onim što su činili Govedarica i Tarle.

Ako u konkretnim slučajevima prebijanja za koje ni Viši sud ni Apelacioni sud nisu osporili da su se desili u toku, ili u pauzi, ispitivanja kod Govedarice ili Tarlea, sud ne bi došao do zaključka da su Govedarica i Tarle bili saizvršiocima – zato što, npr. nema dokaza da su sa stražarima, odnosno vojnim policajcima, dijelili *mens rea* u odnosu na batinjanje – sud bi ipak imao na raspolaganju mogućnost da ih osudi kao pomagače na osnovu toga što su ohrabivali, odnosno davali moralnu podršku, neposrednim izvršiocima. Govedarica i Tarle su to činili tako što su – kao osobe sa formalnim i/li faktičkim autoritetom – dozvoljavali stražarima, odnosno vojnim policajcima, da tuku logoraše, umjesto da ih u tome spriječe.

Viši sud je, uslijed pogrešne primjene odredbi o olakšavajućim i otežavajućim okolnostima, suprotno praksi MKSJ, izrekao neprimjereno niske kazne četvorici optuženih (Ivi Gojniću, Bori Gligiću, Špiri Lučiću, i Ivu Menzalinu). Sud je dao neopravdano veliki značaj olakšavajućim okolnostima i nesnovano zaključio da kod ovih optuženih nema otežavajućih okolnosti. Među olakšavajućim okolnostima koje je prepoznao Viši sud, dominiraju one koje u praksi MKSJ imaju nevelik značaj: ranija neosuđivanost, činjenicu da su osuđeni u braku i imaju djecu, i loše zdravstveno stanje. Viši sud je čak te okolnosti ocijenio „osobito olakšavajućim“.⁵³ S druge strane, ni kod jednog od osuđenih za zločine u Morinju, među olakšavajućim okolnostima nije bilo onih koje u praksi MKSJ i Suda BiH imaju najveći značaj: priznanja krivice, iskrenog kajanja i nastojanja optuženih da umanje patnje zatvorenika.⁵⁴

⁵¹ Presuda Apelacionog odjeljenja Odjela za ratne zločine Suda BiH u predmetu *Sreten Lazarević i drugi*, X-KRŽ-06/243, 22. septembar 2010, paragrafi 131-32, 172-176, i 192.

⁵² Isto, para. 146 i para. 151.

⁵³ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks. br. 33/10, 25. januar 2012, str. 267.

⁵⁴ Druga presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Dražen Erdemović* (IT-96-22-Tbis), 5. mart 1998. godine, para. 16(ii); presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Stevan Todorović* (IT-95-9/1-S), 31. jul 2001. godine, para. 80 i para. 81; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Duško Sikirica i drugi* (IT-95-8-S), 13. novembar 2001. godine, para. 149; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Predrag Banović* (IT-02-65/1-S), 28. oktobar 2003. godine, para. 67; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Dragan Obrenović* (IT-02-60/2-S), 10. decembar 2003. godine, para. 111 i para. 117; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Dragan Nikolić*, 18. decembar 2003. godine, para. 233; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Momir Nikolić* (IT-02-60/1-S), 2. decembar 2003. godine, paragrafi 71, 72, i 150; presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Miroslav Deronjić* (IT-02-61-S), 30. mart 2004. godine, para. 236 i para. 241; presuda Apelacionog veća Suda BiH u predmetu *Mitar Rašević i Savo Todović*, 6. novembar 2008. godine, str. 34; prvostepena presuda Suda BiH u predmetu *Željko Mejakić i drugi*, 30. maj 2008. godine, str. 214-215.

Viši sud nije našao bilo kakve otežavajuće okolnosti na strani osuđenih, uprkos tome što je izvršenje zločina bilo praćeno nizom takvih okolnosti: ranjivošću (bespomoćnošću) žrtve, jer su logoraši u Morinju bili lišeni bilo kakve stvarne mogućnosti da se suprotstave zlostavljanju; velikim brojem oštećenih; upornošću u izvršenju djela (iskazanom kroz brojnost zločina, odnosno izvršenje zločina kroz duži period); i kontinuiranom patnjom preživjelih žrtava zbog traume.⁵⁵ Uz to, Gligić i Gojnić su, kao komandiri stražarskih smjena, zloupotrebili položaj nadređenih, što u praksi MKSJ i Suda BiH takođe predstavlja otežavajuću okolnost. Okrutnost pri izvršenju djela, još jedna od otežavajućih okolnosti u praksi MKSJ, nesumnjivo je primjenjiva na trojicu od četvorice osuđenih u predmetu *Morinj*: Gligića, Lučića i Menzalina.

Predmet „Bukovica“

Bukovica je planinsko područje koje se nalazi na sjeveru Crne Gore u opštini Pljevlja, uz granicu sa Bosnom i Hercegovinom i obuhvata 37 sela, koja su do 1993. godine bila naseljena pretežno muslimanskim stanovništvom. Za vrijeme oružanog sukoba u BiH, na teritoriji Bukovice je boravio veliki broj rezervista Vojske Jugoslavije, pripadnika paravojnih formacija i policije Crne Gore. Uz izgovor da traže nelegalno oružje, oni su, prema svjedočenjima koja su prikupile nevladine organizacije za ljudska prava, vršili mučenje, pretrese, pljačke, maltretirali i zlostavljali bukovičke Bošnjake. Prema podacima Udruženja prognanih Bukovčana, u periodu od 1992. do 1995. godine, u tom kraju je ubijeno šest osoba, dvije su izvršile samoubistvo od posljedica torture, 11 je oteto, a 70-tak podvrgnuto fizičkoj torturi. Zapaljeno je najmanje osam kuća, džamija u selu Planjsko, dok je 90 porodica, sa oko 270 članova, protjerano i uglavnom sva domaćinstva opljačkana. Međutim, do sada je procesuiran i kažnjen samo jedan slučaj ubistva, a ostala za koja Udruženje tvrdi da su se dogodila nisu pomenuta u optužnici na osnovu koje je održano suđenje pred Višim sudom u Bijelom Polju.⁵⁶

Preko graničnog područja opštine Pljevlja, odnosno Bukovice, snage Vojske Jugoslavije su najmanje u periodu od juna 1992. do februara 1994. dostavljale municiju i gorivo za Vojsku Republike Srpske uz znanje i/ili odobrenje Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), vrhovne komande čiji su članovi bili: predsjednici SRJ, Srbije i Crne Gore.⁵⁷

Svjedočanstva o progonu muslimanskog stanovništva Bukovice Fond za humanitarno pravo iz Beograda dokumentovao je i objavio 2003. godine.⁵⁸

Zahtjev za pokretanje istrage povodom krivičnih djela počinjenih u Bukovici, Viši državni tužilac podnio je tek 11. decembra 2007. godine Višem sudu u Bijelom Polju. Istraga je odmah nakon otvaranja proglašena službenom tajnom.⁵⁹ Istragom je obuhvaćeno sedam bivših pripadnika

⁵⁵ Iz brojnih svjedočenja i isprava predočenih sudu proizilazi da je veliki broj logoraša pretrpio fizičke povrede i druge posljedice zbog zlostavljanja u logoru, uključujući: lom rebara kod najmanje dvanaestorice logoraša; lom ključne kosti; oštećenja kičmenog stuba; polomljene zube; povrede vilice; lom prsta; povrede mozga; oduzetost dijela tijela; nagnjećenje kože i krvarenje pri mokrenju. Znatna broj svjedoka-logoraša je godinama po završetku oružanog sukoba u Hrvatskoj (1991-1995) patio, ili i dalje pati, od psihičkih smetnji, i razumno je pretpostaviti da ta trauma predstavlja, u potpunosti ili dijelom, posledicu iskustva u Morinju.

⁵⁶ „Golubović: postupak je vrsta trgovine“, *Vijesti*, 26. april 2010. „Ruganje javnosti“, *Monitor*, 30. april 2010.

⁵⁷ O tome vidjeti zapisnike (stenografske bilješke) sa sjednice 5. sjednice VSO od 7. avgusta 1992. i 18. sjednice VSO od 7. februara 1994. (na adresi: http://www.sense-agency.com/naslovna/tribunal_%28mksj%29.58.html).

⁵⁸ „Bukovica“, priredila Biljana Mitrović, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2003, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/Bukovica-srpski.pdf>.

⁵⁹ Nansen dialogue centre, Watchdog, Izvještaj IV, 25. novembar 2008.

rezervnog sastava policije i rezervnog sastava Vojske Jugoslavije. Osumnjičenima je stavljeno na teret da su izvršili krivično djelo Zločin protiv čovječnosti (čl. 427 KZ u vezi sa čl. 7, st. 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima).⁶⁰

U istrazi je ispitano više od 40 lica, koji su izjave dali u svojstvu svjedoka ili oštećenih.⁶¹ Tužilac nije zahtijevao određivanje pritvora osumnjičenima dok je trajala istraga. Iako je zakonom predviđeno da poziv za svjedočenje mora biti dostavljen bar 8 dana ranije, svjedoci su pozivani i dan uoči saslušanja iako većina svjedoka živi u BiH, a neki su čak i privedeni na saslušanje, iako je za privođenje usled neodazivanja na poziv suda potrebna potvrda da je poziv na koji se svjedok nije odazvao prethodno uredno uručen.⁶² Do zastoja u istrazi došlo je upravo zbog teškoća u obezbjeđivanju svjedočenja lica koja žive u BiH. Saslušanje svjedoka iz BiH počelo je tek 2009. godine.⁶³

Istraga je konačno završena 26. marta 2010, a optužnica za Ratni zločin protiv čovječnosti podignuta 21. aprila 2010. protiv braće Radmila i Radiše Đukovića, Slobodana Cvetkovića, Milorada Brkovića i Đorđija Gogića, pripadnika rezervnog sastava Vojske Jugoslavije, odnosno Slaviše Svrkote i Radomana Šubarića, pripadnika rezervnog sastava Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore.⁶⁴ Predstavnici Bošnjačke stranke, nevladinog sektora i udruženja žrtava ocijenili su da optužnicom nijesu obuhvaćeni nalogodavci.⁶⁵ Viši sud u Bijelom Polju je 22. aprila 2010. odredio pritvor optuženima.⁶⁶ Suđenje je počelo 28. juna 2010. godine, dvije i po godine od početka istrage.

Kako je Specijalni tužilac za organizovani kriminal, korupciju i ratne zločine Đurđina Ivanović obrazložila u optužnici, optuženi su okrivljeni da su „vršili sistematsko zlostavljanje muslimanskog življa u Bukovici, prisiljavajući ih na taj način da napuštaju svoje domove“.⁶⁷ Optuženi su terećeni da su zlostavljali muslimansko življe prouzrokujući im teške patnje, ugrožavajući im zdravlje i tjelesni integritet, primjenjujući mjere zastrašivanja, i tako stvarali psihozu za prinudno iseljavanje iz sela koja gravitiraju Bukovici, usljed čega je i došlo do iseljavanja muslimanskog stanovništva iz tog područja.⁶⁸

Na suđenju 26. oktobra 2010, pojavio se u svojstvu svjedoka oštećeni Osman Tahirbegović, koji je kao najveće krivce za ovaj zločin optužio Milovana Sokovića i Baneta Borovića, koji nisu bili obuhvaćeni optužnicom.⁶⁹

Posebno interesovanje je vladalo za svjedočenje direktora Uprave policije Crne Gore Veselina Veljovića, koji je u vrijeme obuhvaćeno optužnicom bio komandir Stanice milicije u Pljevljima i po nekim svjedočenjima predvodio pretrese kuća u Bukovici.⁷⁰ O tome je svjedočio i Jakub

⁶⁰ „Tužilaštvo tereti sedam osoba“, *Vijesti*, 12. decembar 2008. Za pravnu kvalifikaciju djela vidi obrazloženje u uvodnom dijelu Pravna regulativa („Počelo suđenje za Bukovicu“, 30. jun 2010, <http://www.visisudbp.gov.me>).

⁶¹ Podaci Fonda za humanitarno pravo iz Beograda, 23. mart 2008.

⁶² Isto.

⁶³ Nansen dialogue centre, Watchdog, Izvještaj IV, 25. novembar 2008.

⁶⁴ „Zastrašivali Muslimane da bi selili iz Bukovice“, *Vijesti*, 22. april 2010.

⁶⁵ „Optuženi za Bukovicu u pritvoru“, *Vijesti* 23. april 2010.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ „Sumnjivi samo optuženi“, *Vijesti*, 17. april 2010.

⁶⁸ „Svi negirali krivicu“, *Dan*, 20. septembar 2010.

⁶⁹ „Svrkota nije činio zlo“, *Dan*, 27. oktobar 2010; „Građane maltretirali rezervisti“, *Vijesti*, 27. oktobar 2010.

⁷⁰ Veselin Veljović je bio direktor Uprave policije od 2005. do 2011. godine. Karijeru je počeo kao oficir JNA, a u crnogorskoj policiji je od oktobra 1992, kada je imenovan na dužnost komandira Stanice milicije u Pljevljima. Od decembra 1995. do oktobra 2005. bio je zapovjednik Specijalne antiterorističke jedinice MUP RCG (službena biografija na adresi: <http://www.upravapolicije.com/navigacija.php?IDSP=43>).

Durgut, koji u svojoj knjizi „Bukovica“ citira svjedoka koji je tvrdio da mu je Veljović prijetio kidanjem ušiju.⁷¹ Optuženi rezervni policajac Slaviša Svrkota je na sudu kazao da je u pretresu tri kuće na području Bukovice „bilo skoro 100 njegovih kolega, koje su predvodili Veselin Veljović i Vuk Bošković“.⁷²

Veljović se kao svjedok pojavio na glavnom pretresu 7. decembra 2010. i izjavio da tokom ratnih dešavanja u reonu Bukovice nije izvršen ratni zločin, odnosno da je sve rađeno po pravilima službe. Kazao je da poznaje policajce Svrkotu i Šubarića i da za sve vrijeme dešavanja na tom području nije dobio nijednu primjedbu na njihov rad.⁷³

Glavni pretres u ovom predmetu okončan je 25. decembra 2010. Viši sud u Bijelom Polju donio je 31. decembra 2010. oslobađajuću presudu i ukinuo pritvor optuženima. Sud je ocijenio da nema dokaza koji bi potkrijepili tezu iz optužnice da su okrivljeni svojim radnjama izvršili Zločin protiv čovječnosti. U obrazloženju presude je rečeno da i oštećeni u svojim iskazima nisu podržali navode optužnice, dok su neki svjedočili i različito od iskaza datih u istrazi.

Prvostepena presuda je ukinuta u junu 2011. iz proceduralnih razloga i predmet je vraćen na ponovno suđenje. Nakon ponovnog glavnog pretresa, Vijeće Višeg suda u Bijelom Polju je 3. oktobra 2011. objavilo presudu kojom je optužene oslobodilo od optužbe da su izvršili krivično djelo Zločin protiv čovječnosti. Prvostepeni sud je, suprotno navodima iz optužnice, utvrdio da se pripadnici muslimanske nacionalnosti sa područja Bukovice nisu iseljavali zbog nehumanog postupanja okrivljenih, nego dobrovoljno, a iseljavali su se i Srbi i Crnogorci iz tog područja.⁷⁴ Sve što je vojska radila na terenu Bukovice bilo je, prema Višem sudu, u skladu sa Pravilima službe VJ i Pravilima službe za graničnu službu.⁷⁵ Oni optuženi koji su tokom perioda iz optužnice pripadali policiji, takođe su postupali u skladu sa pravilima službe.⁷⁶ Pretresanje kuća bilo je opravdano, jer su postojale dojave o tome da se u kućama nekolicine oštećenih krije oružje, što je i potvrđeno pronalaskom oružja.⁷⁷ Viši sud je, takođe, zaključio da nije dokazano da je postojao sistematski ili rasprostranjen napad na civilno stanovništvo, što je inače preduslov za postojanje zločina protiv čovječnosti.⁷⁸

Apelacioni sud je 22. marta 2012. donio presudu kojom je odbio navode iz žalbe Tužilaštva i potvrdio prvostepenu presudu. Apelacioni sud se nije bavio činjeničnim i pravnim pitanjima, koja zauzimaju centralno mjesto u optužnici i presudi Višeg suda u Bijelom Polju, jer, prema Apelacionom sudu, djelo koje se optuženima stavlja na teret uopšte nije predstavljalo krivično djelo, odnosno „nema sve bitne elemente bića krivičnog djela Zločin protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ-a, niti drugog krivičnog djela koje se goni po službenoj dužnosti“.⁷⁹

⁷¹ „Durgut: držao sam oružje iz straha“, *Vijesti*, 22. septembar 2010. „Žrtve ne krive optužene“, *Dan*, 22. septembar 2010.

⁷² „Negirali da se u Bukovici desio zločin“, *Dan*, 29. jun 2010. Vuk Bošković bio je krajem 1990-ih pomoćnik ministra Unutrašnjih poslova Vlade Crne Gore za Službu javne bezbjednosti a 2002–2011. savjetnik Predsjednika Crne Gore za nacionalnu bezbjednost. Razriješen je početkom 2011. „zbog prelaska na novu dužnost“ („Razriješen Vuk Bošković“, *Dan*, 11. januar 2011).

⁷³ „Veljović: U Bukovici nije pocinjen zločin“, *Dan*, 8. decembar 2010; „U Bijelom Polju u Višem sudu saslušan je direktor crnogorske policije Veselin Veljović“, *Vijesti*, 07. decembar 2010.

⁷⁴ Presuda Višeg suda u Bijelom Polju, 27. septembra 2011. godine, str. 50.

⁷⁵ Isto, str. 55.

⁷⁶ Isto, str. 57.

⁷⁷ Isto, str. 58.

⁷⁸ Isto, str. 54 i str. 57.

⁷⁹ Presuda Apelacionog suda, 22. mart 2012. godine, str. 7-8.

Prema Apelacionom sudu, krivično djelo zločin protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ Crne Gore "kao i većina krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom ... ima blanketnu normu, što znači da u zakonskom opisu ova djela upućuju na drugi propis kojim se upotpunjuje biće predmetnog krivičnog djela".⁸⁰ Kada čl. 427 KZ upućuje na pravila međunarodnog prava koja kriminalizuju zločin protiv čovječnosti, pod takvim pravilima se „podrazumijevaju pravila utvrđena međunarodnim aktima koji su bili ratifikovani u vrijeme koje se optužnicom opredjeljuje kao vrijeme izvršenja. To je aksiom koji se ne može dovesti u pitanje“.⁸¹ Krivičnom djelu iz optužnice u predmetu Bukovica nedostaje, prema Apelacionom sudu, „jedan bitan element - međunarodni propis protivno kome su optuženi preduzimali djelatnosti za koje se terete“.⁸² Ovaj sud je našao da Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, na koji se tužilac pozvao u optužnici, nije takav propis jer su djela navedena u optužnici izvršena 1992. i 1993. godine, dakle, prije no što je Rimski statut stupio na snagu (2002. godine).⁸³

Vrhovno državno tužilaštvo je protiv pravosnažne presude Apelacionog suda podnijelo Vrhovnom sudu zahtjev za zaštitu zakonitosti. Vrhovni sud je 21. januara 2013. odbio taj zahtjev Vrhovnog državnog tužilaštva kao neosnovan.

Analiza:

Neosnovan je stav Apelacionog i Vrhovnog suda da se za radnje izvršene u vrijeme obuhvaćeno optužnicom ne može odgovarati kao za Zločin protiv čovječnosti, jer to krivično djelo nije bilo predviđeno međunarodnim propisom koji je ratifikovan i kao takav bio obavezujući na teritoriji Crne Gore. Apelacioni i Vrhovni sud su pogrešno utvrdili da kada se u zakonskom opisu zločina protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ Crne Gore upućuje na pravila međunarodnog prava, ta pravila moraju da imaju formu „međunarodnog *propisa*“, tj. „međunarodnog *akta*“ ratifikovanog u vrijeme izvršenja djela. Naime, obavezujuća pravila međunarodnog prava mogu da postoje i u obliku međunarodnog običajnog prava, kako je to bilo prepoznato i u Ustavu SRJ, a ovo običajno pravo ne mora biti kodifikovano kroz neki međunarodni propis/akt.

Ustav SR Jugoslavije, na snazi u vrijeme zločina u Bukovici, predviđao je da su "međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i *opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava* sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka".⁸⁴ Ustavna odredba je, dakle, očito razlikovala međunarodne ugovore, s jedne strane, i međunarodno običajno pravo („opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava“), s druge. Neka običajna pravila međunarodnog prava uopšte nisu kodifikovana u ugovorima, nego se isključivo manifestuju kroz zvanične objave država, odluke međunarodnih i nacionalnih sudova, vojne priručnike, nacionalna zakonodavstva, zvanične izjave ICRC-ija ili rezolucije u međunarodnim organizacijama koje su izglasane velikom podrškom.⁸⁵ Ako je običajno pravilo izraženo u konvenciji, ono obavezuje – kao pravilo običajnog međunarodnog prava – čak i one zemlje koje toj konvenciji nisu pristupile, odnosno koju nisu ratifikovale.

⁸⁰ Isto, str. 7.

⁸¹ Isto, str. 7.

⁸² Isto, str. 8.

⁸³ Isto, str. 8.

⁸⁴ Ustav SR Jugoslavije (1992.), čl. 16, st. 2.

⁸⁵ Jean-Marie Henckaerts & Louise Doswald-Beck, *Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom I, Pravila* (na srpskom) (Cambridge University Press, 2005), Uvod, str. xxx–xxxiii.

Dakle, dio međunarodnog prava – običajno pravo – obavezuje države nezavisno od toga da li je kodifikovano u ratifikovanim međunarodnim ugovorima, suprotno onome što je utvrdio Apelacioni sud. Zločini protiv čovječnosti su, kako konstatuje i sam Apelacioni sud, predstavljali krivično djelo prema međunarodnom *običajnom* pravu u vrijeme događaja u Bukovici.⁸⁶ Pravilima međunarodnog običajnog prava bili su obuhvaćeni i elementi zločina protiv čovječnosti i te elemente je, upravo oslanjanjem na običajno pravo, u nizu svojih presuda artikulisao Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju.⁸⁷ Dakle, **u pravila međunarodnog prava na koja je upućivao ondašnji Ustav SR Jugoslavije spadala su običajna pravila o zabrani i elementima zločina protiv čovječnosti.**

Stoga je neosnovana redukcionistička tvrdnja Apelacionog suda da se pod pravilima međunarodnog prava na koja upućuje odredba čl. 427 KZ-a “podrazumijevaju pravila utvrđena međunarodnim aktima koji su bili ratifikovani u vrijeme koje se optužnicom opredjeljuje kao vrijeme izvršenja”. Ovom tvrdnjom Apelacioni sud je, u stvari, sveo odredbu Ustava SRJ o međunarodnom pravu koje predstavlja sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka na samo onaj dio odredbe koji govori o međunarodnim ugovorima. To je suprotno onome što pomenuta ustavna odredba izričito kaže: da i običajna pravila čine dio unutrašnjeg pravnog poretka. U običajna pravila spadaju i ona koja nisu bila materijalizovana u međunarodnom aktu ratifikovanom u SRJ u vrijeme obuhvaćeno optužnicom u ovom slučaju.

Tako na primjer, Odjel za ratne zločine Suda BiH, koji postupa u okviru zakonodavnog okvira i unutar relevantne pravne tradicije identične onoj u Crnoj Gori, donio je više osuđujućih presuda protiv izvršilaca zločina protiv čovječnosti. Stav Suda BiH je da su u vrijeme izvršenja djela zločini protiv čovječnosti bili sastavni dio međunarodnog običajnog prava, a da, ako je neko djelo u vrijeme izvršenja predstavljalo krivično djelo prema međunarodnom običajnom pravu, princip zakonitosti (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) ne utiče na suđenje ili kažnjavanje odgovorne osobe.⁸⁸

Čak i kada bi Apelacioni sud bio u pravu da djelo koje se optuženima stavlja na teret „nema sve bitne elemente bića krivičnog djela zločin protiv čovječnosti iz čl. 427 KZ-a“, netačno je ono što Apelacioni sud navodi u nastavku citirane rečenice iz presude od 22. marta 2012, da djelo koje se optuženima stavlja na teret nema sve bitne elemente nekog „drugog krivičnog djela koje se goni po službenoj dužnosti“.⁸⁹ Apelacioni sud ničim nije obrazložio zašto radnje koje se optuženima stavljaju na teret ne bi predstavljale ratni zločin protiv civilnog stanovništva, koji nesumnjivo jeste bilo propisan krivičnim zakonom u vrijeme izvršenja. Apelacioni sud je trebalo da se upusti u ispitivanje da li bi okrivljene, na osnovu izvedenih dokaza, trebalo osuditi za to krivično djelo. Identitet između optužbe i presude bi bio očuvan time što bi se presuda i dalje odnosila na lica koja su optužena, što bi ista radnja izvršenja predstavljala kako predmet optužbe tako i predmet presude, i što bi zaštitini objekt (čovječnost i međunarodno pravo) bio identičan u optužnici i u presudi. Apelacioni sud je, stoga, trebalo da ispita da li prvostepeni sud jeste ili nije bio u pravu kada je utvrdio da u postupcima

⁸⁶ Presuda Apelacionog suda Crne Gore, 22. mart 2012, str. 5-6.

⁸⁷ Naročito značajne su, u ovom pogledu, presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tadić*, 15. jul 1999, stavovi 238-272 i presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i ostali*, 12. jun 2002, stavovi 71-105. Vidjeti takođe, Materijali za praktičnu obuku – Zločini protiv čovječnosti – dio projekta “Pravda i ratni zločini”, koji je finansirala Evropska unija, strana 47 (http://wcjp.unicri.it/deliverables/docs/Module_7_Crimes_against_humanity_BCS.pdf).

⁸⁸ Vidjeti, npr., presudu Apelacionog odjeljenja Odjela za ratne zločine Suda BiH u predmetu *Bundalo i ostali*, X-KRŽ-07/419, 28. januar 2011, st. 214-230. Sud se pozvao na čl. 7, st. 2, Evropske konvencije o ljudskim pravima i čl. 15, st. 1, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

⁸⁹ Presuda Apelacionog suda RCG, 22. mart 2012. godine, str. 8.

optuženih nije bilo kažnjivih elemenata, odnosno da su se Muslimani dobrovoljno iseljavali sa poručja Bukovice, a da su optuženi postupali po pravilima službe VJ, pravilima službe za graničnu službu i pravilima službe za policiju.

Vrhovni sud, u odluci o odbijanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti Vrhovnog državnog tužilaštva, pridružio se Apelacionom sudu u, prema našoj ocjeni, pogrešnom stavu da se odredba člana 427 Krivičnog zakona „može dopunjavati samo pravilima međunarodnog prava, koja su utvrđena međunarodnim aktima, koji su bili ratifikovani u vrijeme kada se okrivljenima stavlja na teret izvršenje navedenog krivičnog djela“. Pri tome se Vrhovni sud ni riječju nije osvrnuo na mogućnost da se odredba člana 427 KZ dopuni normama običajnog prava nekodifikovanog u bilo kakvom „međunarodnom aktu“.

Vrhovni sud je u presudi upotrebio još jedan argument na osnovu kog je odbio zahtjev za zaštitu zakonitosti. Naime, prema Vrhovnom sudu, kada se, kao u konkretnom slučaju, u optužnici okrivljenima stavlja na teret krivično djelo koje je u Krivičnom zakonu određeno blanketnom dispozicijom, norma na koju ta odredba Krivičnog zakona upućuje (u konkretnom slučaju pravilo međunarodnog prava) mora u optužnici biti ispravno naznačena. Sud, prema stanovištu Vrhovnog suda, „ne može mijenjati, niti dopisivati“ normu iz optužnice. U konkretnom slučaju, Tužilaštvo je u optužnici pogrešno uputilo na normu iz (neprimjenjivog) Rimskog statuta, i potom do kraja glavnog pretresa nije izmijenilo optužnicu; stoga, sud koji je u predmetu odlučivao (Viši sud u Bijelom Polju, a potom Apelacioni sud Crne Gore) nije, po Vrhovnom sudu, mogao da ispravlja Tužilaštvo tako što bi u presudi sam naveo koje pravilo međunarodnog prava je (eventualno) povređeno radnjama okrivljenih.

Vrhovni sud se ovdje pozvao na član 369, stav 1, Zakona o krivičnom postupku Crne Gore. Taj član Zakona nosi naziv „Identitet presude i optužbe“ i u relevantom dijelu stava 1 propisuje slijedeće: „Presuda se može odnositi samo na ... djelo koje je predmet optužbe sadržane u podignutoj, odnosno na glavnom pretresu izmijenjenoj optužnici.“ Pozvavši se na ovu odredbu, Vrhovni sud je zauzeo stav da bi „mijenjanjem“, odnosno „dopisivanjem“, međunarodnopravne norme na koju upućuje član 427 Krivičnog zakona Crne Gore („Zločin protiv čovječnosti“) sud povredio tzv. objektivni identitet presude i optužbe.

Ovakav pristup Vrhovnog suda pitanju tzv. objektivnog identiteta presude i optužbe je sasvim formalistički, i protivan je logici koja stoji iza pravila o objektivnom identitetu. Naime, smisao tog pravila je da se spriječi da sud u presudi izađe van granica činjeničnog opisa tako što bi stavio tuženome na teret i one bitne činjenice koje tužilac nije obuhvatio opisom dijela. Drugim riječima, poštujući objektivni identitet presude i optužbe, sud odlučuje o događaju iz same optužnice, a ne nekom drugom događaju. U konkretnom slučaju, sud koji bi utvrdio da se međunarodnopravna norma na koju upućuje član 427 Krivičnog zakona Crne Gore („Zločin protiv čovječnosti“) ustvari nalazi u konvenciji A, ili u običajnom pravu, a ne u konvenciji B (Rimskom statutu) kako to navodi optužnica, ne bi izašao iz granica činjeničnog opisa dijela, jer i dalje bi odlučivao o istim događajima iz optužnice, u koje su okrivljeni navodno bili umiješani.

Predmet „Deportacija“

U maju i junu 1992. godine, najmanje 66 izbjeglih muslimana iz Bosne i Hercegovine⁹⁰ nezakonito je uhapšeno na teritoriji Crne Gore, a zatim isporučeno pripadnicima - njima neprijateljske - vojske bosanskih Srba u BiH, koji su najveći broj njih likvidirali. Samo dvanaestoro je uspjelo da preživi izručenje u koncentracione logore.

Pored muslimana iz BiH, na teritoriji Crne Gore istovremeno je uhapšeno i 33 izbjeglica srpske nacionalnosti,⁹¹ koji su vraćeni u Republiku Srpsku radi mobilizacije. Za razliku od izbjeglih muslimana, deportovani izbjeglice srpske nacionalnosti nijesu tretirani kao taoci, niti je poznato da je bilo ko od njih smrtno stradao od neposrednih posljedica deportacije.⁹²

Najveći broj uhapšenih izbjeglica doveden je u Centar bezbjednosti Herceg-Novi, koji je služio kao sabirni centar, odakle su organizovano 25. i 27. maja autobusima transportovani u koncentracioni logor KPD Foča,⁹³ odnosno na neutvrđenu lokaciju u istočnoj BiH (Republici Srpskoj). Svi muslimani deportovani jednim autobusom 27. maja 1992. ubijeni su vjerovatno istog dana i bačeni u Drinu.⁹⁴ Još uvijek nijesu pronađeni posmrtni ostaci svih tih žrtava. Ostale muslimanske izbjeglice uhapšene su u Baru, Podgorici ili u području blizu granice sa BiH takođe krajem maja 1992. godine i deportovani pojedinačno u logor u Foču ili agentima bosanskih Srba, poslije čega im se gubi svaki trag.

Iako su i državni organi i javnost od početka bili upoznati s ovom policijskom akcijom, koja je 1992. sprovedena „uz saglasnost nadležnog tužilaštva“,⁹⁵ državno tužilaštvo nije iniciralo istragu sve do 18. oktobra 2005, kada je podniet Zahtjev za sprovođenje istrage protiv petorice bivših službenika MUP nižeg ranga zbog izvršenja Ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Ovaj Zahtjev je podniet samo dva dana prije održavanja prvih ročišta po tužbama za obeštećenje oštećenih porodica žrtava deportacije i prvi put je predstavljen javnosti tako što je pred parničnim sudom, 20. oktobra 2005, istaknut u prilog zahtjeva države da se prekinu svi postupci za obeštećenje žrtava do okončanja krivičnog postupka, čije se pokretanje Zahtjevom iniciralo.

Iako državni tužioci u Crnoj Gori uz zahtjev za sprovođenje istrage uobičajeno za okrivljene zahtijevaju određivanje pritvora zbog mogućeg uticaja na svjedoke i dokaze ili opasnosti od bjekstva i za mnogo manje ozbiljna djela, u ovom slučaju tužilac je predložio određivanje pritvora tek pošto je istraga završena, uz optužnicu, i to samo zbog težine djela i visine

⁹⁰ U krivičnom postupku pred Višim sudom u Podgorici optuženima se sudilo po osnovu deportacije 52 osobe. Ostali deportovani do broja od 66 navedeni su na spisku ministra Nikole Pejakovića u Odgovoru na poslaničko pitanje iz 1993. godine, odnosno u izjavama preživjelih, koji su u postupcima za naknadu štete pred Osnovnim sudom u Podgorici pomenuli i lica koja nisu na spisku. Novinar Šeki Radončić, istraživač ovog zločina, na osnovu svog istraživanja pominje broj od 105 izbjeglica muslimana („Kobna sloboda – deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore“, Šeki Radončić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2005, str. 145).

⁹¹ Ovaj broj osoba navodi se u Odgovoru na poslaničko pitanje ministra Nikole Pejakovića iz 1993. godine i isti broj se navodi i u optužnici.

⁹² Šeki Radončić, „Kobna sloboda – deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore“, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2005, str. 145.

⁹³ Ovu činjenicu, pored Osnovnog suda u Podgorici, pravosnažno je utvrdio i Haški tribunal u presudi u predmetu br. IT-97-25-T, Tužilac protiv Milorada Krnojelca.

⁹⁴ Zaključak poslije obdukcije tijela onih koji su pronađeni u junu 1992. i zakopani na groblju u Sremskoj Mitrovići, gdje je tijela nanijela rijeka Sava (vidjeti „Kobna sloboda“, op. cit, str. 92).

⁹⁵ Odgovor na poslaničko pitanje, kabinet Ministra unutrašnjih poslova RCG Nikole Pejakovića, br. 278/2 od 8.4.1993. Skenirani dokument dostupan na:

<http://www.prelević.com/Documents/Odgovor%20na%20poslanicko%20pitanje.doc>

zapriječene kazne. To je dovelo do toga da se petorici optuženih koji su se našli u Srbiji sudilo u odsustvu. Jedan od njih nikada nije uhapšen i izručen Crnoj Gori.

U istrazi, koja je otvorena tek u februaru 2006. i u kojoj u prvih šest mjeseci nije preduzeta nijedna radnja,⁹⁶ kasnije je saslušano više desetina svjedoka. Istraga je prvobitno okončana 26. juna 2008, a zatim nastavljena 3. novembra 2008, proširenjem spiska osumnjičenih na još trojicu: bivšeg šefa Službe državne bezbjednosti Boška Bojovića; bivšeg zamjenika šefa Službe državne bezbjednosti Radoja Radunovića i funkcionera ulcinjskog Centra bezbjednosti Sretena Glendžu.

U istrazi su svjedočili Momir Bulatović, bivši predsjednik Predsjedništva Republike Crne Gore, Milo Đukanović, predsjednik crnogorske Vlade i Svetozar Marović, koji je u vrijeme deportacije bio član Predsjedništva Crne Gore.⁹⁷ U istrazi, u Beogradu, iskaz je dao i Nikola Pejaković, koji je u vrijeme deportacije bio zamjenik ministra unutrašnjih poslova, pokojnog Pavla Bulatovića, a potom i sam ministar. Svi su rekli da u vrijeme hapšenja izbjeglica nijesu znali za tu državnu akciju.

Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore je u januaru 2009. podiglo optužnicu⁹⁸ sa predlogom za određivanje pritvora protiv devetorice bivših i sadašnjih pripadnika MUP-a: Bojović Boška – pomoćnika ministra Unutrašnjih poslova RCG za Službu državne bezbjednosti (SDB); Marković Milisava – pomoćnika ministra Unutrašnjih poslova RCG za Službu javne bezbjednosti; Radunović Radoja, načelnika Sektora za poslove SDB-a u Herceg-Novom; Bakrač Duška – operativnog radnika Sektora za poslove SDB-a u Herceg Novom; Stojović Božidara – rukovodioca Sektora za poslove SDB-a u Ulcinju; Ivanović Milorada – načelnika Centra bezbjednosti Herceg Novi; Šljivančanin Milorada – komandira Stanice milicije u Herceg Novom; Bujčić Branka – načelnika Centra bezbjednosti Bar i Glendža Sretena – načelnika Odjeljenja bezbjednosti Ulcinj.

Optužnica ih je teretila za nezakonito preseljavanje civilnog stanovništva – državljana BiH, muslimanske i srpske nacionalnosti koja su imala status izbjeglice u skladu sa Konvencijom o statusu izbjeglica i Protokolom o statusu izbjeglica. Optuženi su da su izvršili Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, tako što su protivpravno lišili slobode 79 lica, državljana BiH, i predali ih radnicima SUP Sokolac, SUP i KPD Foča i SUP Srebrenica, izvršavajući naredbu ministra Unutrašnjih poslova RCG, sada pok. Pavla Bulatovića, da se postupi po zahtjevima MUP-a Republike Srpske (u to vrijeme službeni naziv je bio Srpska Republika BiH), te da se lica koja su došla sa teritorije BiH u Crnu Goru liše slobode i vrate u BiH.

U javnosti su više puta postavljena pitanja zbog čega tužilaštvo nikoga od nadređenih državnih funkcionera nije obuhvatilo optužnicom, niti je bilo ko od njih, osim Momira Bulatovića, u optužnici predložen kao svjedok. U vrijeme deportacija, predsjednik Republike Crne Gore bio je Momir Bulatović, predsjednik Vlade bio je Milo Đukanović, potpredsjednik Vlade za unutrašnju politiku, direktno nadležan za kontrolu rada MUP-a bio je Zoran Žižić, a zamjenik ministra unutrašnjih poslova pok. Pavla Bulatovića, Nikola Pejaković. Takođe, optužnicom nije predviđen ni kao svjedok tadašnji vrhovni državni tužilac Vladimir Šušović,⁹⁹ iako se u dokumentu MUP-a

⁹⁶ Detaljnije vidi: "Deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore – uloga državnog tužioca (maj 1992 - februar 2007)", Advokatska kancelarija Prelević, 23.2.2007, dostupno na: http://www.prelevic.com/Documents/DEP_studija_nova.pdf

⁹⁷ Advokat jednog od optuženih, Branimir Lutovac, izjavio je da je iskaz Đukanovića i Marovića 'monolog, jer im istražni sudija nije postavio ni jedno pitanje', „Đukanović i Marović neće svjedočiti“, *Vijesti*, 9. februar 2011.

⁹⁸ KTS broj 17/08, od 19. januara 2009.

⁹⁹ Vladimir Šušović je aktuelni član Tužilačkog savjeta, gdje predlaže izbor tužilaca i odlučuje o njihovoj disciplinskoj odgovornosti i predlogu za razriješenje, pa „kadrovska sudbina tužiteljke Vukčević (postupajuće u slučaju deportacija

iz 1993. godine navodi da je akcija hapšenja i deportacije izbjeglica izvedena „uz saglasnost nadležnog tužilaštva“.¹⁰⁰ I u završnoj riječi na suđenju, uprkos ovom dokazu iz 1993, tužiteljka Vukčević je ocijenila kako nije tačna tvrdnja svjedoka Momira Bulatovića da se policija za vrijeme deportacija stalno konsultovala sa Vrhovnim državnim tužiocem.¹⁰¹

Pred sam kraj suđenja, tužiteljka Vukčević je u optužnici izmijenila ocjenu karaktera sukoba u BiH – tretirala ga je kao unutrašnji, a ne međunarodni,¹⁰² i smanjila broj oštećenih, dok je pravna kvalifikacija krivičnog djela ostala ista.¹⁰³

Suđenje pred Višim sudom u Podgorici je počelo 26. novembra 2009, pred sudijom Milenkom Žižić i dvojicom porotnika.¹⁰⁴ U odsustvu se sudilo Dušku Bakraču, Bošku Bojoviću, Miloradu Ivanoviću, Milisavu Markoviću i Radoju Radunoviću, koji su bili u bjekstvu, u Srbiji. Nakon potpisivanja Sporazuma o ekstradiciji između Crne Gore i Srbije 29. oktobra 2010. godine, sud u Beogradu odredio je ekstradicioni pritvor do godinu dana Miloradu Ivanoviću, Bošku Bojoviću, Radoju Radunoviću i Milisavu Mići Markoviću, dok Duško Bakrač nikada nije uhapšen.¹⁰⁵ Pritvor je ukinut svim optuženima po donošenju prvostepene oslobađajuće presude.

Na suđenju je svjedočio veliki broj svjedoka, među kojima i preživjeli oštećeni, rodbina stradalih i pripadnici MUP-a Crne Gore. Nikola Pejaković, zamjenik ministra unutrašnjih poslova u vrijeme izvršenja zločina, naknadno je ipak bio pozvan da svjedoči, ali se na sudu nije pojavio zbog bolesti. Posle svjedočenja Momira Bulatovića, sam je zahtijevao da dođe pred sud, ali sudija više nije smatrala da je potrebno da ga sasluša. Sudija je odbila i predloge odbrane da svjedoče Milo Đukanović, Zoran Žižić i Vladimir Šušović, kao i Svetozar Marović i Milica Pejanović – Đurišić, koji su u vrijeme deportacija bili članovi Predsjedništva Crne Gore, na čijem je čelu bio Bulatović.¹⁰⁶ U međuvremenu je Zoran Žižić preminuo.

Okrivljeni su izjavili da nisu krivi,¹⁰⁷ da su samo izvršavali naređenja, postupajući po naredbi iz telegrama br. 14–101 od 23. maja 1992, kojim je traženo da se postupa u skladu sa zahtjevom MUP-a Republike Srpske da se sva lica sa područja BiH, starosti od 18–65 godina, privedu radi

– prim.a.), nolens-volens, zavisi i od glasa Šušović“ („Medenica tuži, Medenica sud“, Vladimir Jovanović, *Monitor*, 25. februar 2011.

¹⁰⁰ Odgovor na poslaničko pitanje, kabinet Ministra unutrašnjih poslova RCG Nikole Pejakovića, br. 278/2, od 8.4.1993. Skenirani dokument dostupan na:

<http://www.prelevic.com/Documents/Odgovor%20na%20poslanicko%20pitanje.doc>.

¹⁰¹ „Za tužioca krivica nesporno dokazana“, *Pobjeda*, 23. februar 2011; „Medenica tuži, Medenica sudi“, *Monitor*, 25. februar 2011; „Država je kriva“, *Dan*, 13. novembar 2010.

¹⁰² Tužiteljka Vukčević u izmjenjenoj optužnici tvrdi da su kršena pravila „Međunarodnog prava za vrijeme i u vezi oružanog sukoba koji nije imao karakter međunarodnog sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine“ (Ks.br.3/09, <http://www.visisudpg.gov.me>). U vrijeme deportacija, SRJ (Srbija i Crna Gora) i Bosna i Hercegovina su bile dvije odvojene države. „Države članice Evropske zajednice (sadašnje EU) su priznale nezavisnost BiH 6. aprila, SAD 7. aprila (1992). Punopravna članica Ujedinjenih nacija BiH je postala 19. maja 1992. U međuvremenu, 27. aprila 1992, proglašena je od Srbije i Crne Gore nova država – Savezna Republika Jugoslavija. Savjet bezbjednosti UN Rezolucijom 752 je 15. maja 1992. od SRJ, takođe i Hrvatske, zatražio da „preduzmu brze akcije“ kako bi se „ispoštovao teritorijalni integritet BiH (...) SRJ nije ispoštovala zahtjev Savjeta bezbjednosti UN iz Rezolucije 752, pa je 30. maja donesena nova, Rezolucija 757, kojom su SRJ uvedene ekonomske, kulturne i sportske sankcije. Rezolucije Savjeta bezbjednosti su dokument iz međunarodnog prava, u kojima piše da je 1992. u BiH bilo „međunarodnog sukoba“ i da su iz crnogorske vlasti aktivno učestvovali u njemu“, „Medenica tuži, Medenica sudi“, *Monitor*, 25. februar 2011.

¹⁰³ „Čeka se optužnica“, *Dan*, 1. mart 2011, „Ozbiljnost optužnice pod znakom pitanja“, *Dan*, 23. februar 2011.

¹⁰⁴ „Šljivančanin: Ne očekujem oprost“, *Pobjeda*, 27. novembar 2009.

¹⁰⁵ „Uhapšeni za deportaciju u pritvoru do godinu“, *Vijesti*, 17. decembar 2010.

¹⁰⁶ „Medenica tuži, Medenica sudi“, *Monitor*, 25. februar 2011.

¹⁰⁷ „SDB radi bez pisanog traga“, *Vijesti*, 4. decembar 2010; „Žao im je žrtava, ali tvrde da nijesu odgovorni“, *Vijesti*, 27. novembar 2009; „Šljivančanin: Ne očekujem oprost“, *Pobjeda*, 27. novembar 2009.

preuzimanja i vraćanja u BiH. Odbrana okrivljenih je smatrala da za ovo krivično djelo treba da odgovaraju nalogodavci, a ne izvršioци.

Momir Bulatović, tadašnji predsjednik Crne Gore, zahtijevao je da Viši sud od nadležnih institucija zatraži njegovo oslobođenje od dužnosti čuvanja službene tajne kako bi mogao iznijeti ključne dokaze koji se tiču ovog postupka.¹⁰⁸ Obzirom da Bulatović nije precizirao o kojoj vrsti dokumentacije se radi, pa stoga nije bilo moguće utvrditi koji državni organ treba da ga oslobodi dužnosti čuvanja službene tajne, Bulatovića je oslobodila pomenute obaveze Skupština Crne Gore,¹⁰⁹ ali i Vlada Crne Gore u odnosu na dokumentaciju za koju je Vlada nadležna.¹¹⁰ Bulatović je svjedočio 12. novembra 2010, i izjavio da deportacija nije bila izdvojena akcija, već redovno postupanje policije. Predao je sudu desetak dokumenata, među kojima i originalnu depešu kojom se naređuje da se uhapsi 161 osoba iz BiH, za koje je postojao podatak da mogu biti potencijalni teroristi.¹¹¹ On je rekao da je „izručenje izbjeglica bilo državna greška, a ne pojedinačna“ i potvrdio da su policija i Vrhovni državni tužilac Šušović u to vrijeme kontaktirali „non-stop“.¹¹²

Državno tužilaštvo nije preduzelo nikakve radnje povodom svjedočenja Momira Bulatovića. Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Milan Popović, glavni i odgovorni urednik nedjeljnika „Monitor“, Esad Kočan, i poslanik Pokreta za promjene Koča Pavlović podnijeli su Vrhovnom državnom tužilaštvu 3. maja 2012, krivičnu prijavu protiv predsjednika Demokratske partije socijalista Mila Đukanovića, koji je u vrijeme Deportacije bio predsjednik Vlade, i „tadašnjeg a najvećim dijelom i današnjeg vrha crnogorske vlasti“ zbog ratnog zločina Deportacije, kao i Vrhovne državne tužiteljke Ranke Čarapić i njenih saradnika i saradnica u Vrhovnom državnom tužilaštvu „za saučesništvo pomaganjem počiniocima ovog zločina da izbjegnu pravdu“.¹¹³ U krivičnoj prijavi se „samooptužujuće svjedočenje“ bivšeg predsjednika Republike Crne Gore, Momira Bulatovića, pred Višim sudom u Podgorici 12.11.2010. navodi kao „neposredni dokaz najveće dokazne snage. Državno tužilaštvo nije objavilo da je preduzimalo radnje po ovoj prijavi u posljednjih godinu dana od njenog podnošenja.

Viši sud je 29. marta 2011. izrekao presudu kojom je svu devetoricu optuženih oslobodio odgovornosti jer, „nije dokazano da su optuženi kao pripadnici MUP-a pripadali djelu oružanih snaga SRJ niti pak da su bili u službi bilo koje od strana u sukobu i time bili aktivni učesnici u oružanom sukobu, u kom slučaju bi za njih bila obavezujuća pravila Međunarodnog prava, to samim tim njihova djelatnost ne može se posmatrati i ocjenjivati u smislu izvršenja radnji predviđenih čl. 142 KZ SRJ koju vrše kršenjem pravila Međunarodnog prava, jer za tako nešto ne postoji određeno svojstvo - pripadništvo oružanim snagama ili pripadništvo službi neke od strana u sukobu.“¹¹⁴ Presuda je, između ostalog, sadržala kontradiktorne nalaze po kojima je, s jedne strane, u vrijeme izvršenja zločina SRJ bila u oružanom sukobu sa Vladinim snagama BiH, a s druge strane oružani sukob u BiH navodno nije bio međunarodnog karaktera.¹¹⁵

¹⁰⁸ „Momir Bulatović: Pitao sam Mila o čemu se radi“, *Vijesti*, 27. septembar 2010; „Na potezu Skupština ili Vlada“, *Vijesti*, 28. septembar 2010; „Državna tajna odložila svjedočenje“, *Dan*, 28. septembar 2010.

¹⁰⁹ „Momir oslobođen nepostojeće tajne“, *Dan*, 15. oktobar 2010; „Bulatović oslobođen čuvanja tajne iz Nadležnosti Skupštine“, *Dan*, 15. oktobar 2010; „Sud da dostavi precizan zahtjev“, *Dan*, 12. oktobar 2010.

¹¹⁰ „Momir može da svjedoči“, *Dan*, 5. novembar 2010; „I Vlada oslobodila Momira čuvanja tajne“, *Vijesti*, 5. novembar 2010.

¹¹¹ „Deportacije bile državni posao i državna greška“, *Vijesti*, 13. novembar 2010; „Deportacija su bile greška države“, *Pobjeda*, 13. novembar 2010; „Država je kriva“, *Dan*, 13. novembar 2010.

¹¹² Isto.

¹¹³ „Podnijeli krivičnu prijavu protiv Đukanovića i Čarapičke zbog deportacije“, *Vijesti*, 3.5.2012.

¹¹⁴ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br. 3/09, 29. mart 2011, str. 94.

¹¹⁵ Isto, str. 90 -91.

Apelacioni sud je 17. februara 2012. ukinuo ovu presudu jer je našao da je nejasna i protivurječna, posebno u pogledu karaktera sukoba u BiH.¹¹⁶ Apelacioni sud je posebno problematizovao zaključak Višeg suda da je SRJ bila u oružanom sukobu sa vladinim snagama, tj. da je sukob na teritoriji BiH imao karakter međunarodnog oružanog sukoba.¹¹⁷ Nakon ponovljenog suđenja, Viši sud u Podgorici je 22. novembra 2012. donio istovjetnu odluku kao i nakon prvog suđenja, s tim da je iz presude uklonio rečenicu iz ukinute presude o tome da je SRJ bila u oružanom sukobu sa Vladinim snagama BiH.

Iz teksta presude Višeg suda od 22. novembra 2012. nesumnjivo proizilazi da su optuženi sa teritorije Crne Gore na teritoriju tzv. Srpske Republike u BiH izvršili nezakonito preseljenje ili deportaciju civila, kao i uzimanje talaca za razmjenu ratnih zarobljenika, protivpravno zatvaranje i lišavanje prava na suđenje. Međutim, prema prvostepenom sudu, sve ove radnje nijesu imale karakter ratnog zločina i u tom kontekstu se optuženima ne mogu staviti na teret, zato što oni, kao pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Crne Gore u sastavu Savezne Republike Jugoslavije, navodno nijesu *imali neophodno svojstvo* da bi za to mogli biti krivično-pravno odgovorni. Prvostepeni sud je, naime, iznio tvrdnju da *pripadništvo vojnoj, političkoj, ili administrativnoj organizaciji strane u sukobu ili postupanje u službi strane u sukobu* predstavlja svojstvo koje su optuženi morali imati da bi bili odgovorni za ratni zločin.¹¹⁸

Analiza

Pravni standard koji je Viši sud u Podgorici primjenio u predmetu "Deportacija" da bi zaključio da nije izvršen ratni zločin je proizvoljan, odnosno pravno neutemeljen. Prvostepeni sud se nije pozvao na bilo koji izvor prava da bi potkrijepio svoj stav da su optuženi morali pripadati vojnoj, političkoj, ili administrativnoj organizaciji strane u sukobu ili postupati u službi strane u sukobu, da bi bili odgovorni za ratni zločin. Isto tako, sud nije pojasnio značenje termina „u službi strane u sukobu“, tako da ovom odlučujuće važnom dijelu presude nedostaje elementarno obrazloženje.

Član 142, st. 1 KZ SRJ (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva), kao odredba čije kršenje je u optužnici pripisano okrivljenima, ne uslovljava odgovornost izvršioca ratnog zločina njegovom pripadnošću oružanim snagama ili postupanjem u službi jedne od strana u sukobu. Ovaj član Zakona, umjesto toga, koristi najširu formulaciju „Ko ... naredi ... ili izvrši“, koja dakle ne ograničava svojstvo osobe koja može izvršiti ratni zločin protiv civilnog stanovništva na pripadanje oružanim snagama ili na djelovanje u službi strane u sukobu. Takav zahtjev ne postoji ni u autoritativnim izvorima međunarodnog prava. Prema tim izvorima, to da li počinjeno djelo ima karakter ratnog zločina ili "običnog" krivičnog djela, određeno je sasvim drugim činiocima, a ne onima koje je proizvoljno iznijelo prvostepeno vijeće u predmetu „Deportacija“.

Prema praksi MKSJ, djelo predstavlja ratni zločin ako je "postojanje oružanog sukoba u značajnoj mjeri uticalo na sposobnost počinioca da izvrši zločin, njegovu odluku da ga izvrši, način izvršenja ili cilj s kojim je izvršen".¹¹⁹ Na osnovu Statuta Međunarodnog krivičnog suda, za

¹¹⁶ Ksž.br. 25/2011

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012., str. 214.

¹¹⁹ Presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i ostali*, 12. jun 2002. godine, stav 58: "Ono po čemu se u krajnjoj konsekvenci ratni zločin razlikuje od običnog krivičnog djela koje podliježe nacionalnom zakonodavstvu jeste to da su ratni zločini određeni kontekstom u kojem su počinjeni - oružanim sukobom - ili pak o njemu ovise. Ratni zločin nije nužno neko planirano djelo niti plod neke politike. Ne traži se uzročno-posljedična veza između oružanog

postojanje ratnog zločina dovoljan je čak i blaži standard od onog iz prakse Žalbenog vijeća MKSJ: zahtijeva se samo da je djelo ratnog zločina izvršeno u kontekstu i u vezi sa oružanim sukobom.¹²⁰

U predmetu "Deportacija", nesumnjivo su prisutni navedeni osnovi za postojanje ratnog zločina iz prava koje primjenjuju međunarodni sudovi. *Sposobnost* pripadnika MUP RCG da izvrše nezakonito zatvaranje proisticala je iz postojanja oružanog sukoba. *Odluka* da se izbjeglice protivpravno zatvore, deportuju ("prinudno presele"), i predaju radi zloupotrebe u svojstvu talaca, takođe je bila direktno vezana za postojanje oružanog sukoba - da nije bilo sukoba, ne bi došlo ni do hapšenja i deportovanja izbjeglica, posebno muslimana, srpskim snagama sa tog prostora. *Cilj* izvršenih zabranjenih radnji bio je neposredno vezan za oružani sukob, jer su civili uzeti za taoce i potom deportovani u BiH radi razmjene za zarobljene srpske borce, koje činjenice je sud utvrdio na osnovu izvedenih dokaza.¹²¹

Čak i kada bi Viši sud, proizvoljno unoseći viši prag za postojanje ratnog zločina od onog koji postoji u međunarodnom i komparativnom pravu, bio u pravu, tj. i ako bi postupanje „u službi strane u sukobu“ – u bilo kom značenju – zaista predstavljalo preduslov za počinjenje ratnog zločina, u ovom slučaju bi taj preduslov bio zadovoljen. Naime, optuženi očigledno *jesu* bili "u službi strane u sukobu" u BiH.

Ako se pojam „u službi strane u sukobu“, kog Viši sud u Podgorici nije objasnio, odnosi na djelovanje u periodu *prije* kažnjive radnje, optuženi su se nalazili u službi strane u sukobu (Srpske Republike u BiH). **Notorna je činjenica, nakon presuda MKSJ i Međunarodnog suda pravde, da je SR Jugoslavija, naročito intenzivno u prvim mjesecima oružanog sukoba u BiH, kada je izvršen i zločin iz predmeta „Deportacija“, na razne načine bitno pomagala vojne napore snaga bosanskih Srba.**¹²² Međunarodni sud pravde je u presudi u predmetu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore* (2007.) utvrdio da je SR Jugoslavija „stavljala na raspolaganje Republici Srpskoj znatnu vojnu i finansijsku podršku, pri čemu bi uskraćivanje te podrške uveliko ograničilo opcije koje su bile na raspolaganju vlastima Republike Srpske“.¹²³ Optuženi su predstavljali dio državnog aparata države koje na odlučujući način pomagala vojne napore bosanskih Srba.

Ako se pojam „u službi strane u sukobu“ tumači kao pomoć, usluga, odnosno podrška strani u sukobu *samim protivpravnim djelom*, onda su policija i služba državne bezbjednosti Republike Crne Gore, u sastavu SR Jugoslavije, evidentno postupile u službi strane u sukobu (Srpske Republike u BiH) tako što su joj vratile njene dezertere da bi ih ona prinudno mobilisala, i isporučile joj civile-muslimane da bi ovi kao taoци bili razmjenjeni za zarobljene srpske borce.

sukoba i počinjenja zločina, ali se u najmanju ruku traži da je *postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri utjecalo na sposobnost* počinioca da poćini zloćin, njegovu *odluku* da ga poćini, *naćin* poćinjenja zloćina ili *cilj* s kojim je poćinjen. Stoga je za zaključak da su krivićna djela *usko povezana s oružanim sukobom* dovoljno ako se utvrdi, kao što je ovdje slućaj, da je poćinilac djelovao u službi oružanog sukoba ili pod okriljem oružanog sukoba.”

¹²⁰ Vidjeti ćlan 8(2)(a)-1 dokument Elementi zloćina (*Elements of Crimes*), uz Rimski statut Međunarodnog krivićnog suda. Elemente zloćina usvojila je Skupšćina drćzava ćlanica Statuta na osnovu ćl. 9, st. 2 Statuta (Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog krivićnog suda, "Slućbeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 5/2001 od 27.6.2001), Elements of Crime, dostupno na: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ff5dd7d2.html>.

¹²¹ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012, str. 179-80 ("Dakle, u konkretnom slućaju, nesumnjivo je utvrćeno da su ošćećeni bili civili, da su protivpravno lišeni slobode, a potom vraćeni u BiH i to lica srpske nacionalnosti zbog izbjegavanja vojne obaveze, a lica muslimanske nacionalnosti zbog razmjene za zarobljene srpske teritorijalce"). Na str. 211-12 presude navedeno je više svjedoćjenja i dokumenata MUP-a RCG iz kojih slijedi da su muslimani bili lišeni slobode radi razmjene.

¹²² Presuda Źalbenog vijeća MKSJ u predmetu Tadić (15. jul 1999), pasusi 150-160;

¹²³ *Predmet koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprijećavanju i kaćnjanju zloćina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore)*, presuda od 26. februara 2007., para. 241.

Viši sud je u presudi od 22. novembra 2012. i na druge načine pogrešno primjenio međunarodno pravo. Na primjer, sud je naveo da se član 17 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), na kog se pozvalo Tužilaštvo u optužnici, odnosi samo na raseljavanje unutar države, tj. da zabranjuje samo to djelo a ne i preseljavanje (deportaciju) izvan granica države.¹²⁴ Ovo je netačno, jer se čl. 17, st. 2 Protokola II upravo odnosi na preseljavanje van državnih granica. To je jasno iz samog teksta te odredbe: "Civilni ne smiju biti prisiljeni da napuste svoju teritoriju iz razloga koji su u vezi sa sukobom", kao i iz komentara ovog člana od strane Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (ICRC): "Prisilnim premještanjem izvan granica države bavi se stav 2".¹²⁵

Viši sud, takođe, tvrdi da "kod izvršioca mora da postoji namjera... da se premještanje vrši na diskriminatornim osnovama".¹²⁶ U stvari, u međunarodnom pravu, uključujući praksu MKSJ, nema zahtjeva da djela, uključujući deportaciju i prisilno premještanje, budu preduzeta sa diskriminatornom namerom kako bi bila kažnjiva. Primjera radi, u predmetu Aleksovski, Žalbeno veće MKSJ je naveo da "ništa u inače nesumnjivo teškom karakteru krivičnih djela koja spadaju u član 3 Statuta, niti u Statutu uopšte, ne navodi na zaključak da su ta krivična djela kažnjiva samo ako su počinjena sa diskriminatornom namjerom."¹²⁷

Uprkos tome što je državni tužilac kao radnju izvršenja krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, koje je stavio optuženima na teret, kvalifikovao samo "nezakonito preseljavanje civilnog stanovništva državljana Bosne i Hercegovine muslimanske i srpske nacionalnosti koja su imala status 'izbjeglice'", prilikom ranijeg i ponovljenog prvostepenog postupka sud je nedvosmisleno utvrdio da su optuženi izvršili i neke druge radnje izvršenja krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva (iz čl. 142, st. 1, KZ SRJ): protivzakonita zatvaranja,¹²⁸ uzimanje talaca,¹²⁹ i lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje.¹³⁰ Sa tim zaključcima sud nije uradio ništa, iako ZKP izričito navodi da sud nije vezan za predloge tužioca u pogledu pogledu pravne ocjene djela.¹³¹ Pravilo o identitetu optužbe i presude (čl. 369, st. 2 ZKP) ne vezuje sud pravnom kvalifikacijom utvrđenih činjenica od strane tužioca. Sud je bio obavezan da obezbijedi ostvarivanje pravde tačnom i potpunom kvalifikacijom u skladu s *maximom iura novit curia* (sud zna pravo).¹³²

Napokon, **Viši sud je primjenio pogrešne kriterijume za ocjenu karaktera oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini. Sud je ocijenio da se radilo o sukobu koji nije bio međunarodnog karaktera, a to zato što su u sukobu učestovali predstavnici naroda i/li političko-teritorijalnih jedinica unutar države. Međutim, taj standard je pogrešan, jer sukob i u takvoj situaciji može biti međunarodni ako postoji određen oblik i intenzitet umiješanosti drugih država.** To što je na dijelu teritorije BiH formirana Srpska Republika BiH i

¹²⁴ str. 211 i str. 213 presude

¹²⁵ Para. 4852 Komentara U engleskom originalu stoji: "Forced movement beyond the national boundaries is dealt with in paragraph 2". Komentar ovog člana Protokola II se može naći na <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/475-760023?OpenDocument>.

¹²⁶ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012, str. 211 i str. 213.

¹²⁷ Presuda Žalbenog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, 24. mart 2000, stav 20.

¹²⁸ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu Ks.br.6/12, 22. novembar 2012, str. 179 i str. 184.

¹²⁹ Isto, str. 179-80 i 211-12.

¹³⁰ Isto, str. 184.

¹³¹ Čl. 369 (2) ZKP.

¹³² Vrhovni sud RCG je u predmetu Klapuh 1994. godine utvrdio, na osnovu činjenica utvrđenih u predmetu, da nije izvršeno teško ubistvo, kako je slučaj u presudi kvalifikovao prvostepeni sud, već ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

što je ona imala svoje oružane snage ne znači samo po sebi da je sukob bio nemeđunarodni, jer u oružanom sukobu unutar jedne države mogu učestovati i strane trupe, ili „domaća“ strana u sukobu može biti u tako tijesnoj vezi sa nekom drugom državom da to pretvara sukob iz naizgled nemeđunarodnog u, ustvari, međunarodni.

U tom smislu, u presudi Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu Tadić, 1999, utvrđeno je, uz navođenje niza argumenata, da je SR Jugoslavija, naročito intenzivno u prvim mjesecima oružanog sukoba u BiH, na razne načine bitno pomagala vojne napore snaga bosanskih Srba. Takođe, u presudi Međunarodnog suda pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore (2007), utvrđeno je da je SR Jugoslavija „stavljala na raspolaganje Republici Srpskoj znatnu vojnu i finansijsku podršku, pri čemu bi uskraćivanje te podrške uveliko ograničilo opcije koje su bile na raspolaganju vlastima Republike Srpske“. Prvostepeni sud o ovim činjenicama koje su utvrdili MKSJ i Međunarodni sud pravde nije rekao ništa, a karakter oružanog sukoba u BiH se bez toga ne može vjerodostojno utvrditi.

Posebnu kritiku zavređuje Tužilaštvo, koje je propustilo da u optužnici navede protivzakonito odvođenje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja, uzimanje talaca, i lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje suđenje, kao radnje izvršenja kojima je u odnosu na civile iz BiH u ovom slučaju takođe izvršeno krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Istraga, kao i optuženje, bili su selektivni i u personalnom smislu, svedeni na uzak krug lica koji, iako je uključio tadašnje šefove državne i javne bezbjednosti, nije uključio i zamjenika ministra unutrašnjih poslova, Vrhovnog državnog tužioca, koji je prema pisanim dokazima i svjedočenjima svjedoka odobrio postupanje policije, kao i predsjednika i premijera RCG koji su po službenoj dužnosti dobijali dnevne policijske biltene i imali zakonska ovlaštenja da izdaju obavezujuće naredbe. Poslije svjedočenja tadašnjeg predsjednika RCG, Momira Bulatovića, o tome da je slučaj bio "državna greška", za koju okrivljeni nisu pojedinačno odgovorni, tužilaštvo je ostalo pasivno. Nije objavljeno da je preduzeta i jedna radnja u odnosu na krivičnu prijavu koja je podnijeta u maju 2012. protiv nekadašnjeg državnog vrha i Vrhovne državne tužiteljke.

Predmet „Kaluderski laz“

Kaluderski laz je selo u Crnoj Gori na području rožajske opštine prema granici sa Kosovom. Za vrijeme NATO intervencije prema Saveznoj Republici Jugoslaviji, 1999. godine, na teritoriji Kaluderskog laza i okolnih sela, gdje nije bilo sukoba, pripadnici Vojske Jugoslavije (VJ) ubili su 22 civila albanske nacionalnosti, koji su sa ratom zahvaćenog Kosova prešli u Crnu Goru.¹³³ U javnosti je ovaj zločin nazvan „Kaluderski Laz“, po imenu jednog od sela u kojima su zločini izvršeni. Do danas su procesuirana ubistva jedanaest civila, od kojih je šestoro ubijeno u Kaluderskom laz, a ostali na drugim lokacijama. Prema tvrdnjama advokata Velije Murića, ostale žrtve tog zločina nisu navedene u optužnici na osnovu koje je u toku suđenje pred Višim sudom u Bijelom Polju.¹³⁴ Iako su u krivičnoj prijavi navedene sve žrtve, tužilaštvo nije obrazložilo zbog čega pojedine žrtve nijesu obuhvaćene istragom i optuženjem.

¹³³ „Šta kriju vojni arhivi“, *Monitor*, 16. februar 2007; isto, informacija advokata oštećenih Velije Murića.

¹³⁴ Advokat Velija Murić je predsjednik Crnogorskog komiteta pravika za zaštitu ljudskih prava, koji zastupa oštećene u krivičnom postupku.

Postupajući po krivičnoj prijavi Crnogorskog komiteta pravnika za zaštitu ljudskih prava (CKP) iz juna 2005, poslije godinu i po dana, Viši državni tužilac iz Bijelog Polja podnio je istražnom sudiji Višeg suda u Bijelom Polju zahtjev za sprovođenje istrage protiv 12 lica zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva u selu Kaluđerski laz i okolnim mjestima, koji je izvršen u periodu od sredine aprila do početka juna 1999. godine.¹³⁵

Istraga je otvorena početkom marta 2007. protiv aktivnog oficira Vojske Jugoslavije Predraga Strugara, iz Beograda, sa prebivalištem u Podgorici, i jedanaestorice pripadnika rezervnog sastava Podgoričkog korpusa Vojske Jugoslavije sa područja beranske opštine. Prilikom podnošenja Zahtjeva za sprovođenje istrage, bilo je očigledno da su Zahtjevom obuhvaćena četvorica za koje nije bilo osnova da se procesuiraju, pa je kasnije tužilac i odustao od krivičnog gonjenja u odnosu na njih.¹³⁶ Podnosilac prijave, advokat Velija Murić, zastupnik oštećenih, tvrdi da tužilac optužnicom nije obuhvatio sve izvršioce zločina, kao ni sve žrtve. Tužilac nije predložio određivanje pritvora u istrazi za osumnjičene, već je pritvor, neuobičajeno, predložio tek nakon optuženja, kada je i određen. Posljedice inertnosti tužilaštva bile su nedostupnost sudu glavnog optuženog, Predraga Strugara, predugo držanje optuženih u pritvoru (maksimalne tri godine) i praktično vođenje istrage na prvostepenom suđenju, koje ni poslije četvorogodišnjeg trajanja nije okončano.

Vrhovno državno tužilaštvo je 1. avgusta 2008. podiglo optužnicu protiv Predraga Strugara, komandanta I bataljona III motorizovane brigade Podgoričkog korpusa II armije Vojske Jugoslavije, Momčila Barjaktarovića, komandira III čete I bataljona, Petra Labudovića, komandira I voda III čete I bataljona, Aca Kneževića, zamjenika komandira III čete I bataljona, te Branislava Radnića, Bora Novakovića, Mira Bojovića i Radomira Đuraškovića, pripadnika rezervnog sastava III čete I bataljona, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Okrivljenima je stavljeno na teret da su 18. aprila 1999, u Kaluđerskom Lazu, kršeći pravila međunarodnog prava, nečovječno postupali prema civilnom stanovništvu albanske nacionalnosti, a okrivljenom Predragu Strugaru, da je u istom svojstvu, u vremenu od 18. aprila do 21. maja 1999, na području opštine Rožaje, koja je bila u zoni njegove odgovornosti, naredio ubistva civilnog stanovništva albanske nacionalnosti, koje je došlo u Crnu Goru bježeći od sukoba sa Kosova.

Optuženi Predrag Strugar je jedini od optuženih bio aktivni oficir Vojske Jugoslavije.¹³⁷ Teritorija na kojoj su se zločini desili je komandno pokrivena od strane Druge armije Vojske Jugoslavije, na čijem je čelu bio Milorad Obradović. Komandna odgovornost je preko njega išla ka komandantu Podgoričkog korpusa Savu Obradoviću, sve do osumnjičenog komandanta bataljona Predraga Strugara, u čijoj je zoni djelovanja bio i Kaluđerski laz.¹³⁸ Milorad Obradović i Savo Obradović u istrazi se spominju jedino kao svjedoci, a do danas nisu ni saslušani, jer zato što im je prebivalište u Republici Srbiji.¹³⁹ U ovom slučaju krivični postupak je usmjeren na krajnje izvršioce. Oštećeni tvrde da su od tridesetak izvršilaca naređenja da se na civile otvori puščana vatra, samosedmorica optuženi. Pored toga, po komandnoj liniji osim Strugara niko nije obuhvaćen istragom.

¹³⁵ „Stojanka preuzima slučajeve ratnih zločina“, *Dan*, 23. maj 2007.

¹³⁶ Ranka Radnića, Veselina Čukića, Veska Lončara i Zorana Kneževića.

¹³⁷ „Šta kriju vojni arhivi“, *Monitor*, 16. februar 2007.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ Podaci Seada Sadikovića, novinara i autora više tekstova o ratnim zločinima u Crnoj Gori, 14. marta 2008, i Velija Murića, advokata oštećenih u maju 2013.

Uviđaj u Kaluđerskom Lazu, kao nadležni su vršili vojni organi koji su po sopstvenom priznanju izašli na lice mjesta sa danom zakašnjenja, dok pripadnicima Ministarstva unutrašnjih poslova RCG pristup nije bio dozvoljen, po svjedočenju tadašnjeg načelnika odeljenja bezbjednosti Šemsa Dedeića.¹⁴⁰ Zahit Camić, predsjednik Osnovnog suda u Rožajama, sa kolegama Milosavom Zekićem i Rafetom Suljevićem, obavio je uviđaj u deset slučajeva ubistava u području rožajske opštine na granici prema Kosovu. Njegov prvi pristup mjestu zločina vojska je dozvolila tek tri dana nakon zločina u Kaluđerskom laz, kada su pokraj puta prema Gornjem Bukelju naišli na leš ubijenog Selima Keljendija iz Čuške kod Peći.

Advokat oštećenih tvrdi da je šest leševa ubijenih civila u Kaluđerskom Laz, sutra dan odnijeto u Andrijevicu (Crna Gora) radi obdukcije, a da su nakon toga vojnim vozilom odnijeti u mjesto Novo Selo kod Peći gdje su bez odjeće sahranjeni u grupnu grobnicu. Nakon prestanka rata na Kosovu i dolaska UNMIK-a, leševi su ekshumirani. Bivši vojni tužilac, Miroslav Samardžić, neposredno nakon incidenta u Kaluđerskom laz odustao je od krivičnog gonjenja pripadnika Vojske Jugoslavije osumnjičenih da su počinili zločin protiv civila i predmet arhivirao.¹⁴¹ Do danas nije sprovedena istraga niti krivično gonjenje tadašnjeg vojnog tužioca, niti lica koja su navodno prikrivali i premještali tijela žrtava.

Suđenje je počelo 19. marta 2009. godine.¹⁴²

Vanpretresno vijeće Višeg suda u Bijelom Polju, 1. avgusta 2011. ukinulo je pritvor optuženima Barjaktaroviću, Labudoviću, Novakoviću, Bojoviću i Đuraškoviću, jer prvostepena presuda nije donijeta u roku od tri godine od određivanja pritvora.¹⁴³ Optuženi Predrag Strugar je krajem jula 2012. izručen iz Srbije, a 15. novembra 2012. pušten iz pritvora uz jemstvo od 570.280 eura.

U dosadašnjem toku postupka ispitano je oko 108 svjedoka i održano preko 80 pretresa. Dužina postupka se objašnjava činjenicom da optužnica devet mjeseci nije mogla biti uručena optuženom Predragu Strugaru, kao i to da se mjesecima čekalo na dokumenata iz Vojnog arhiva iz Beograda, kojem su pet puta upućivane zamolnice.¹⁴⁴ Advokat oštećenih trajanje postupka, pored dostavljanja dokaza iz Srbije, objašnjava u osnovi time što istraga nije sprovedena blagovremeno, kvalitetno i sveobuhvatno.¹⁴⁵

U međuvremenu je došlo do promjene sudije, pa je ponovljeno suđenje počelo 26. decembra 2012. i još uvijek traje.

Pravna analiza ovog slučaja je ograničenog dometa do donošenja presude. Za sada je očigledno je da je ovaj postupak vođen neefikasno, jer ni posle godinu i po dana predistražnog postupka, dvije godine istrage i četiri godine suđenja, nije donijeta ni prvostepena presuda.

¹⁴⁰ „Šta kriju vojni arhivi“, *Monitor*, 16. februar 2007.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² „Strugaru poziv upućen u Srbiju“, *Vijesti*, 3. februar 2009; „Strugaru poziv upućen u Srbiju“, *Vijesti*, 4. februar 2009.

¹⁴³ Saopštenje Višeg suda dostupno na:

<http://www.visisudbp.gov.me/Aktuelnosti/Saop%C5%A1tenjazajavnost/tabid/59/Default.aspx>.

¹⁴⁴ „Premijer presudio prije suda“, *Dan*, 23. jul 2011.

¹⁴⁵ „Suđenje za Kaluđerski laz predugo traje“, Radio Slobodna Evropa, 26. jul 2011., informacija dostupna na: http://www.slobodnaevropa.org/content/sudjenje_za_kaludjerski_laz_predugo_traje/24277322.html.